

Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(червень – липень 2022 року)

Зміст

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя)	5
KUTSAROVİ v. Bulgaria: смерть підозрюваного через зупинку серця під час етапування – відсутність порушення	5
Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)	8
XAVIER LUCAS v. France: надмірний формалізм відмови касаційного суду прийняти паперову касаційну скаргу замість електронної – порушення	8
GROSAM v. The Czech Republic: відсутність незалежності від Міністра юстиції та неупередженості створеного дисциплінарного органу стосовно державних виконавців – порушення	11
RUSISHVILI v. Georgia: ненаведення причин визнання касаційної скарги неприйнятною – порушення	15
LOIZIDES v. Cyprus: відхилення скарги заявника, поданої на вирок у його справі, через однакову кількість голосів суддів Верховного суду за і проти такого відхилення та невиконання заявником тягара доказування незаконності й необґрунтованості вироку – відсутність порушення	20
SHELEG v. Russia: ненадання можливості оскаржити допустимість і достовірність записів телефонних розмов заявниці (судді) в межах дисциплінарного провадження – порушення	23
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	26
NAUMENKO AND SIA RIX SHIPPING v. Latvia: належне обґрунтування дозволу суду на проведення обшуку та вилучення документів у межах розслідування імовірно конкурентних дій підприємства й судовий контроль за цим дозволом – відсутність порушення	26
M.D. AND OTHERS v. Spain: зібрання поліцією матеріалів щодо суддів за відсутності законодавчої основи для цього – порушення	30
DARBOE AND CAMARA v. Italy: недоліки процедури визначення віку стверджувано неповнолітнього мігранта, який звернувся за міжнародним захистом – порушення	32
KATSIKEROS v. Greece: достатні та обґрунтовані підстави запровадження обмежувального графіка побачень заявника з донькою – відсутність порушення	35

Стаття 9 Конвенції (свобода думки, совісті і релігії)	39
TELIATNIKOV v. Lithuania: відсутність у заявника (члена спільноти Свідків Єгови) права не проходити військову строкову службу й альтернативну (невійськову) службу – порушення	39
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	42
ŻUREK v. Poland: вжиття дій та заходів, що змушували суддю не висловлювати свою думку – порушення	42
DROUSIOTIS v. Cyprus: відсутність підстав і непропорційне відшкодування збитків у справі про наклеп проти журналіста за газетну статтю про високопоставленого адвоката в державній адвокатській конторі – порушення	45
KOTLYAR v. Russia: притягнення заявниці до кримінальної відповідальності за навмисну, завідомо неправдиву реєстрацію іммігрантів у квартирі заявниці на знак протесту проти системи реєстрації місця проживання мігрантів – заяву за статтею 10 Конвенції визнано неприйнятною; ретроактивне застосування кримінального закону – порушення статті 7 Конвенції	48
Стаття 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання)	53
STRAUME v. Latvia: притягнення заявниці до дисциплінарної відповідальності через активну діяльність на посаді голови профспілки – порушення	53
ASSOCIATION OF CIVIL SERVANTS AND UNION FOR COLLECTIVE BARGAINING AND OTHERS v. Germany: запровадження законодавства, що передбачає незастосовність суперечливих колективних угод, укладених міноритарними профспілками – відсутність порушення	57
Стаття 14 Конвенції (заборона дискримінації)	61
SAVICKIS AND OTHERS v. Latvia: різниця в обрахунку періоду роботи в колишніх радянських республіках між постійно проживаючими негромадянами та громадянами Латвії – відсутність порушення	61
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)	65
BTS HOLDING, A.S. v. Slovakia: невиправдана відмова Національного фонду майна виконати остаточне й обов'язкове до виконання арбітражне рішення про повернення компанії-заявниці сплачених нею сум після розірвання договору купівлі-продажу приватизованого державного майна – порушення	65

Стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування)	67
L.V. v. Lithuania: формальна, неіндивідуалізована відмова повторно видати паспорт іноземцю чеченського походження, який тривалий час проживав у цій державі й користувався додатковим захистом через свої побоювання контактувати з російською владою – порушення	67
Консультативні висновки згідно з Протоколом № 16 до Конвенції	70
Консультативний висновок на запит Вищого адміністративного суду Французької Республіки (<i>Conseil d'État</i>) щодо відповідних критеріїв для оцінки за статтею 14 Конвенції, взятою разом зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, законодавчого положення про різницю у ставленні до асоціацій землевласників, офіційно визнаних на дату створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців, і асоціацій, створених після цієї дати (запит № P16-2021-002)	70

СТАТТЯ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА ЖИТТЯ)

KUTSAROV v. Bulgaria (№ 47711/19)

Обставини справи

Справа стосувалася смерті сина заявників у 2009 році під час етапування поліцією до офісів відділу боротьби з організованою злочинністю.

Слідчі, які розслідували викрадення потерпілого (бізнесмена), установили, що син заявників був особою, яка зателефонувала дружині потерпілого та вимагала викуп. Вранці 21 січня 2009 року його було затримано поблизу свого будинку в місті Софії та доставлено до відділу боротьби з організованою злочинністю для допиту. Далі заявника доставили до Інституту психології Міністерства внутрішніх справ. Приблизно о 20 годині слідчі вирішили перевести його назад до відділу боротьби з організованою злочинністю, і близько 20:30 поліція надягнула наручники на заведені за спиною руки заявника та посадила його на задні пасажирські місця в автомобілі. Близько 20:55 один з офіцерів повідомив свого керівника, що підозрюваному раптово стало зле. Цьому офіцеру було віддано наказ доставити підозрюваного до лікарні, в якій його госпіталізували о 21:15; о 21:26 він помер.

У 2009 році двоє офіцерів поліції були обвинувачені в ненавмисному вбивстві та ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпеці. Їхню справу направили до місцевого суду міста Софії. Розглянувши цю справу, місцевий суд у 2017 році ухвалив виправдувальний вирок, адже, за висновками експерта, смерть сина заявників настала в результаті серцевої недостатності.

Посилаючись на статті 2 (право на життя), 3 (заборона катування) та 6 Конвенції (право на справедливий суд), заявники стверджували, що офіцери поліції, які здійснювали етапування їхнього сина, були відповідальними за його смерть і що розслідування цих подій не було достатньо ефективним. ЄСПЛ вирішив, що ці твердження охоплювалися лише статтею 2 Конвенції.

Оцінка Суду

ЄСПЛ вирішив, що має розглянути такі три питання:

1. Чи було розслідування обставин смерті сина заявників ефективним?

ЄСПЛ підкреслив, що розслідування здійснювали та контролювали посадові особи, незалежні від тих, яких стосуються події щодо смерті сина заявників. Від самого початку слідчі доклали значних зусиль для збору доказів, необхідних для з'ясування обставин. Важливі слідчі заходи, зокрема, невідкладний

огляд місця події, розтин, а також установлення і допит ключових свідків, були вжиті невідкладно. На основі зібраних у лютому 2009 року доказів слідчі пред'явили обвинувачення двом офіцерам поліції в ненавмисному заподіянні смерті сину заявників. Крім цього, вжиті надалі слідчі заходи з лютого 2009 року до травня 2010 року мали за мету зібрати додаткові докази, завдяки яким можна було б установити точну причину смерті сина заявників та причетність до цього двох підозрюваних офіцерів. Далі експерти подали свої висновки. Тому органи влади, відповідальні за проведення розслідування, вжили всіх розумних заходів для отримання доказів, які стосувалися обставин смерті сина заявників. Тож ЄСПЛ установив відсутність недоліків та дійшов висновку про те, що розслідування відповідало вимозі достатності / адекватності.

Стосовно судового розгляду ЄСПЛ відзначив, що обидва заявники були залучені до кримінального розслідування, що мало наслідком пред'явлення обвинувачення та проведення судового розгляду щодо двох офіцерів поліції. Вони приєдналися до провадження як цивільні позивачі та приватні обвинувачі, користувалися допомогою адвоката за власним вибором та подавали докази до суду. Також заявники подавали клопотання про зібрання додаткових доказів під час судового розгляду. Саме за їхнім клопотанням, а також на прохання прокуратури суд розпорядився про проведення комплексної додаткової експертизи для з'ясування точної причини смерті сина заявників. Думки одинадцятьох призначених судом експертів стосовно точної причини смерті сина заявників різнилися. Більшість експертів дійшли висновку, що він помер унаслідок серцевої недостатності, а інші троє описали його смерть як таку, що, імовірно, викликана позиційною асфіксією. Ці теорії висунули й експерти в результаті проведення інших експертиз, призначених на етапі кримінального розслідування. З урахуванням цього суд намагався з'ясувати, яка теорія підтверджувалася іншою частиною доказів, здобутих під час розслідування. Він відхилив теорію позиційної асфіксії через брак доказів того, що верхня частина тіла сина заявників перебувала в занадто нахиленому положенні, коли він їхав в автомобілі поліції, або що він був підданий жорстокому поводженню. За результатами розгляду першої і другої скарги заявників суд погодився із цими фактичними обставинами. ЄСПЛ дійшов висновку, що висновки національних судів не були свавільними або передчасними і вони ґрунтувалися на ретельному аналізі всіх зібраних під час розслідування та судового розгляду доказів. Далі ЄСПЛ зауважив, що виправдувальний вирок щодо офіцерів поліції за пред'явленими обвинуваченнями в ненавмисному вбивстві було ухвалено після ретельного вивчення кримінальної справи по суті. Отже, держава-відповідач виконала свій обов'язок провести ефективне розслідування обставин смерті сина заявників. Тому порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції не було.

2. Чи була смерть сина заявників наслідком насильницьких дій, учинених агентами держави, які його супроводжували?

Оскільки син заявників помер під час перебування під контролем органів влади, держава-відповідач мала надати «достатнє та переконливе пояснення» причин його смерті. Уряд посилався на висновки національних судів про те, що смерть сина заявників настала в результаті раптової зупинки серця. ЄСПЛ акцентував, що, дійшовши такого висновку, національні суди, зокрема, взяли до уваги значний обсяг судово-медичних та речових доказів, зібраних під час кримінального розслідування та судового розгляду, й навели достатньо підстав для своїх рішень. Тому пояснення органів влади стосовно причини смерті сина заявників здається достатнім та переконливим, а його смерть не стосувалася насильницьких дій офіцерів поліції, які його супроводжували ввечері 21 січня 2009 року.

Тому порушення матеріального аспекту статті 2 Конвенції щодо цього не було.

3. Чи дотримали агенти держави свого обов'язку із захисту життя сина заявників?

ЄСПЛ зауважив, що сину заявників раптово стало зле під час руху автомобіля в супроводі чотирьох офіцерів поліції. Офіцери були зобов'язані надати йому медичну допомогу. ЄСПЛ також підкреслив, що під час розтину були виявлені патологічні зміни в серці та в інших органах сина заявників. Офіцери поліції, які не знали й не могли знати про них, зіткнулися з неочікуваною та непередбачуваною подією. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що оперативна реакція офіцерів поліції на надання допомоги ув'язненому після того, як він відчув себе зле, вчасний наказ про доправлення його до спеціалізованого медичного закладу для надання невідкладної допомоги й негайне виконання офіцерами поліції цього наказу виключали будь-яке порушення органами влади свого обов'язку захистити життя сина заявників.

Тому порушення матеріального аспекту статті 2 Конвенції в цьому контексті не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 2 Конвенції (право на життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 7 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

XAVIER LUCAS v. France (№ 15567/20)

Обставини справи

Справа стосувалася вимоги порушення провадження в апеляційному суді з використанням електронної платформи (електронного суду).

Апеляційний суд указав на те, що паперова заява заявника про скасування арбітражного рішення може бути прийнята на тій підставі, що онлайн-форма подачі не давала змоги користувачам зазначити тип / вид заяви та правоздатність сторін. Однак касаційний суд дійшов іншого висновку, вказавши, що така заява має бути подана лише в електронному вигляді.

На час подій у справі заявник – пан *Lucas* – та компанія «*Financière Vauban*» були членами іншої компанії – «*Édifices de France*». У членів «*Édifices de France*» виник фінансовий спір, вирішення якого вони передали до арбітра.

Рішенням від 15 листопада 2013 року арбітр установив, що заявник та компанія «*Financière Vauban*» мають спільно й солідарно сплатити визначені суми коштів.

Заявник звернувся до апеляційного суду з метою скасування цього рішення. Його адвокат підготував відповідну заяву в паперовій формі та надіслав її до канцелярії суду. Відповідачі заперечили проти її розгляду, оскільки заяву не було подано в електронному вигляді.

29 січня 2015 року суддя, який здійснював нагляд за підготовкою справи, вказав, що заява, в принципі, має подаватися в електронному вигляді згідно зі статтею 1495 та пунктом 1 статті 930-1 Цивільного процесуального кодексу (далі – Кодекс). Однак суддя з'ясував, що заявник обґрунтував невиконання цієї вимоги зовнішніми факторами в розумінні пункту 2 статті 930-1 Кодексу, і вирішив, що ця заява може бути розглянута по суті. Це рішення було оскаржено.

Рішенням від 17 березня 2016 року апеляційний суд підтвердив, що заява заявника про скасування рішення може бути розглянута по суті. Суд відзначив, що ані Порядок від 30 березня 2011 року (на виконання статті 930-1 Кодексу), ані угода від 10 січня 2013 року між цим судом та десятьма асоціаціями адвокатів, які перебувають під юрисдикцією цього суду, не передбачали, що заяви про скасування рішення арбітра мають охоплюватися дією вимоги про їх подання в електронному вигляді. Апеляційний суд зауважив, що наявна онлайн-форма не давала змоги користувачам зазначити точне юридичне визначення виду / типу відповідної заяви та правоздатність сторін. Тому заявника не можна звинувачувати в тому, що він не подав свою заяву в електронному вигляді.

Пізніше це рішення стало предметом касаційного перегляду, в результаті якого 26 вересня 2019 року касаційний суд скасував його без направлення справи на подальший розгляд.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 та статтю 13 Конвенції, заявник скаржився, що відхилення його заяви про скасування рішення арбітра без розгляду по суті через неподання її в електронному вигляді становило порушення його права на доступ до суду.

Оцінка Суду

Касаційний суд указав, що заява мала бути подана в електронному вигляді згідно зі статтями 1495 та 930-1 Кодексу, і скасував рішення від 17 березня 2016 року без направлення справи на подальший розгляд. ЄСПЛ зазначив, що своїми діями касаційний суд позбавив заявника можливості домогтися розгляду законності арбітражного рішення суддею, який розглядає заяви про скасування таких рішень.

Щодо передбачуваності обмеження доступу до суду ЄСПЛ підкреслив, що стаття 1495 Кодексу містила положення, за яким заяви про скасування арбітражного рішення мають відповідати вимогам статті 930-1 Кодексу. На думку ЄСПЛ, ці положення у своїй сукупності встановлюють чітку вимогу надавати матеріали справи в електронному вигляді. ЄСПЛ не побачив розумної причини для відступу від висновку касаційного суду про те, що реалізація порядку й угоди про місцеву процедуру не можуть виключати дію Кодексу, обмежуючи цим сферу його застосування. Тому ЄСПЛ вказав, що такі положення були передбачуваними.

У контексті того, чи було обмеження необхідним, ЄСПЛ наголосив, що вимога електронної подачі стосувалася проваджень, у яких представництво було обов'язковим. На практиці вона функціонує через цифрову платформу, спільну для загальних та господарських судів, доступ до якої мають лише адвокати. ЄСПЛ зазначив, що не було нереалістично або нерозумно вимагати від адвокатів, для яких комп'ютер давно є необхідним для роботи, використовувати таку платформу.

Однак ЄСПЛ установив, що аби подати заяву про скасування в електронному вигляді через цю платформу, адвокат заявника мав би заповнити форму, використовуючи неточні юридичні визначення. Як продовжив ЄСПЛ, Уряд не довів, що конкретна інформація про те, як подавати таку заяву, була надана користувачам. Крім того, незаперечуваним твердженням заявника було й те, що ні в апеляційних, ні в інших судах не було справ, на які в той час можна було б посилатися.

ЄСПЛ зазначив, що, подаючи заяву в паперовій формі, адвокат заявника не проявив особливої недбалості, оскільки пункт 2 статті 930-1 Кодексу дозволяв таке як виняток. Відповідно, ЄСПЛ не здається, що заявник може бути відповідальним за таку процесуальну помилку.

Хоча ЄСПЛ не має ставити під сумнів правову аргументацію, завдяки якій касаційний суд вирішив скасувати рішення апеляційного суду, проте він повторив, що, застосовуючи процесуальні норми, суди мають уникати надмірно формального підходу, який може зашкодити справедливості провадження.

В цій справі ЄСПЛ зазначив, що конкретні наслідки мотивування касаційного суду видаються особливо суворими. Надаючи перевагу принципу / правилу, що провадження в апеляційному суді має порушуватися шляхом подачі заяви в електронному вигляді, й заперечуючи практичні перешкоди, з якими зіткнувся заявник при його реалізації, касаційний суд обрав формалістичний підхід, що не був необхідним для забезпечення правової визначеності або належного відправлення правосуддя, а тому вважався надмірним.

ЄСПЛ дійшов висновку, що на заявника було покладено непропорційний тягар, що порушив належний баланс між легітимним занепокоєнням із належного дотримання формальностей, пов'язаних із порушенням провадження, з одного боку, та доступом до суду, з іншого.

Тому було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 9 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася накладення у межах дисциплінарного провадження штрафу Вищим адміністративним судом, що діяв як дисциплінарний суд для виконавців, на виконавця за неправомірну поведінку та подальшої скарги виконавця до Конституційного суду.

Заявник у цій справі був виконавцем і як представник вільної професії від імені держави відповідав за виконання рішень, що мали статус остаточних, таких як остаточні рішення цивільних судів, арбітражні рішення, нотаріальні або виконавчі написи.

Міністр юстиції, будучи ініціатором порушення дисциплінарного провадження, звернувся до дисциплінарної палати Вищого адміністративного суду з питанням про відкриття провадження стосовно заявника щодо двох епізодів імовірно неправомірної поведінки. Заявник стверджував, що його вина має бути доведена відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу, адже цей Кодекс має застосовуватися за замовчуванням. Дисциплінарний суд визнав заявника винним й ухвалив рішення про накладення санкції у вигляді штрафу в розмірі близько 12 650 євро. Заявник подав безуспішну конституційну скаргу, у якій стверджував про недотримання кримінального процесуального права, зокрема принципу презумпції невинуватості, обов'язку суду збирати докази та права на апеляцію. Крім цього, він указував, що його було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення і дисциплінарний суд не є «вищим судом» в розумінні Протоколу № 7 до Конвенції. Конституційна скарга заявника була відхилена. Конституційний суд зауважив, що він розглядає питання дотримання норм не звичайних законів, а лише конституційного права, і визнав, що дисциплінарний суд навів переконливі та логічні підстави для свого рішення. Цей суд дійшов висновку, що «...аргументи заявника [не призвели] до висновку про обґрунтованість конституційної скарги».

Посилаючись на пункти 1, 2 та підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції і статтю 2 Протоколу № 7 до Конвенції, заявник, зокрема, скаржився на те, що:

- у його справі не було дотримано презумпції невинуватості;
- Конституційний суд не розглянув більшості його аргументів;
- заявник не мав можливості оскаржити рішення Вищого адміністративного суду, яке, на його думку, охоплювалося сферою дії кримінального закону, хоча цей суд не можна вважати «вищим судом» через його склад та відсутність достатніх гарантій як стосовно компетентності, так і стосовно незалежності, оскільки він складався із шести членів, лише двоє з яких були професійними суддями.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Заявник оскаржував склад дисциплінарної палати Вищого адміністративного суду, а саме те, як його було визначено, та наслідки для розглядуваної справи. Серед іншого, він скаржився, що професійних суддів було менше (двоє із шести членів) і що процедура відібрання інших чотирьох членів (народних засідателів / присяжних) не мала достатніх гарантій, аби забезпечити їхню незалежність та професійну компетентність, що поставило під сумнів незалежність та неупередженість дисциплінарної палати загалом. Відповідно, жодних питань щодо суддів дисциплінарної палати або процесу їх призначення немає. Крім того, ЄСПЛ розглядає питання лише об'єктивної неупередженості.

(а) Вимога «незалежного суду / трибуналу»

Насамперед ЄСПЛ мав оцінити, чи міг спосіб створення дисциплінарної палати (особливо в контексті незалежності її членів) привести до результатів, що є несумісними з об'єктом та метою права на «незалежний суд / трибунал». Як уже було зазначено, дві третини членів палати становили «народні засідателі / присяжні» – представники конкретних юридичних професій.

Така процедура видається розумною, оскільки членів призначав голова дисциплінарного суду шляхом жеребкування зі списку присяжних. Однак ключове питання в цій справі полягало в прозорості процедури призначення присяжних дисциплінарного суду, зокрема системи висунення осіб до списків, з яких відбиралися присяжні. Голова дисциплінарного суду вів декілька списків присяжних. Список присяжних містив десять відібраних головою Палати державних виконавців без будь-яких заздалегідь установлених критеріїв відбору чи інших прозорих процедур. Єдиною об'єктивною умовою було те, що кандидати мали займати свої посади впродовж трьох років та відповідати суб'єктивній вимозі доброчесності / добропорядності. Інакше голова мав повну дискрецію щодо цього вибору.

ЄСПЛ також зауважив, що до кінця 2012 року, на час розгляду справи заявника дисциплінарним судом, список присяжних складався з осіб, яких висунули ті ж особи, що і для розгляду справ щодо суддів, а саме голова Чеської асоціації адвокатів та декани юридичних факультетів державних університетів. Як і голова Палати державних виконавців, ніхто з них не мав застосовувати жодних конкретних критеріїв чи заздалегідь установленого законом процесу відбору, маючи у своєму розпорядженні повну дискрецію. Хоча правила висунення кандидатур відтоді зазнали змін, зокрема щодо голови Чеської асоціації адвокатів та омбудсмена, проте практика відбору кандидатів залишилася без змін.

Далі ЄСПЛ розглянув питання наявності гарантій від зовнішнього тиску. Дві третини членів палати, присяжні, працювали й отримували заробітну плату зовні,

що неминуче передбачало їхню матеріальну, ієрархічну та адміністративну залежність від основних роботодавців, а тому могло поставити під загрозу їхню незалежність та неупередженість. Міністр юстиції наділений широкими повноваженнями щодо державних виконавців і вправі ініціювати дисциплінарне провадження проти будь-якого державного виконавця та бути стороною дисциплінарного провадження. Міністр юстиції – вища посадова особа, яка здійснює нагляд за всіма державними виконавцями, зокрема двома присяжними дисциплінарного суду. У зв'язку із цим винагорода державних виконавців (зокрема, тих, які є присяжними в дисциплінарній палаті) ґрунтувалася на положеннях, якими керувалося Міністерство юстиції. Відповідно, винагорода двох членів дисциплінарної палати залежала безпосередньо від Міністерства юстиції, керівник якого був також ініціатором дисциплінарного провадження.

Крім того, Генеральний прокурор міг висунути десять кандидатів із прокурорів до списку, з якого відбиралося двоє присяжних. За чеським правом, прокурори систематично вважаються такими, що належать до виконавчої влади й отримують заробітну плату від Міністерства юстиції. Міністр юстиції також може ініціювати дисциплінарне провадження стосовно прокурорів, а саме стосовно членів дисциплінарної палати. Водночас Міністр юстиції в розглядуваній справі також ініціював дисциплінарне провадження. Тому в ситуації, коли, як у цій справі, Міністр юстиції ініціює дисциплінарне провадження, виник ризик того, що принаймні двоє (лише державні виконавці) або навіть троє членів дисциплінарної палати (коли жеребкуванням до складу палати обирають прокурора) не можуть загалом бути повністю неупередженими щодо державного виконавця, якого Міністр юстиції бажає покарати.

Наведене саме по собі може викликати сумніви щодо обов'язкової особистої та інституційної незалежності, необхідної для процесу ухвалення рішень, що також є передумовою неупередженості. Це було посилено відсутністю процесуальних гарантій стосовно складення списку присяжних, а також, як видається, відсутністю гарантій проти зовнішнього тиску, коли їх призначали для розгляду певної справи.

Зрештою, що стосується ознак видимості незалежності, то з вказаних вище причин ЄСПЛ не може вважати процес попереднього відбору прозорим, чітким і таким що забезпечував достатні процесуальні гарантії незалежності. Крім того, це стосувалося того, що спосіб призначення присяжних у цій справі повністю відрізнявся від загальних умов призначення присяжних за чеською правовою системою, оскільки вони не обиралися або не відбиралися за встановленою процедурою і процес відбору був цілком у руках осіб, які висували кандидатури. До того ж відсутність гарантій від зовнішнього тиску та те, що принаймні один із присяжних був приближеним до Міністра юстиції, також вплинули на видимість незалежності.

(b) Вимога «неупередженого трибуналу / суду»

Питання незалежності та неупередженості тісно пов'язані, і побоювання щодо обох із них уже були розглянуті вище.

ЄСПЛ далі зауважив, що, за національним законодавством, не було територіальної юрисдикції для виконання судових рішень, тобто особа, яка бажала скористатися послугами виконавця, могла звернутися до будь-кого з них за власним вибором. Відповідно, двоє державних виконавців, що перебували у складі присяжних дисциплінарної палати та розглядали справу заявника, а саме одна третина від усього складу палати, були його безпосередніми конкурентами.

Загалом у світлі наведеного зрозуміло, що правове регулювання створення дисциплінарної палати для державних виконавців, яка розглядала і вирішувала справу заявника, не пропонувало достатніх гарантій незалежності та неупередженості присяжних, а отже дисциплінарної палати загалом.

(с) Чи були ефективно розглянуті й усунені національними судами твердження стосовно права на «незалежний і неупереджений трибунал / суд»

Жодної апеляції на рішення дисциплінарного суду не передбачалося. Тому заявник у своєму розпорядженні мав лише конституційну скаргу. Подальший контроль Конституційного суду не мав повної юрисдикції, адже цей суд розглянув справу заявника лише в аспекті відповідності оскаржуваного рішення конституційному праву, що унеможливлювало розгляд відповідних обставин. Такі обмежені судові повноваження не давали змоги Конституційному суду розглянути справу й навести причини для свого рішення в тому ж обсязі, що і суд з повною юрисдикцією.

Тому Конституційний суд не міг провести повний перегляд і у випадку державних виконавців не міг усунути недоліки, допущені дисциплінарною палатою.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася можливої несправедливості кримінального провадження щодо заявника за обвинуваченням його у вчиненні вбивства.

Після смертельної перестрілки в центрі міста Тбілісі 17 жовтня 2011 року заявника було доставлено до поліцейського відділку для допиту. Отримавши інформацію про свої процесуальні права, він, імовірно, відмовився від допомоги захисника. Невдовзі до відділку поліції прибув захисник, із яким зв'язалася сім'я заявника, однак йому не дозволили побачитися із заявником. Через декілька годин заявник зізнався у вчиненні вбивства. Його було офіційно затримано за обвинуваченням у вчиненні вбивства та незаконному придбанні й володінні зброєю.

Наступного ранку заявник узяв участь у відтворенні події злочину; під час відеофіксації цієї слідчої дії він зізнався у вбивстві, навів деталі події і назвав спільників. Відповідно до записів відтворення події відбулося за його згодою. Протокол відтворення події підписали заявник, захисник і запрошений слідчий для представництва заявника.

20 жовтня 2011 року заявникові офіційно пред'явили обвинувачення у вчиненні вбивства за обтяжувальних обставин та незаконному придбанні й володінні зброєю. Під час допиту (цього разу за присутності захисника за власним вибором) заявник відмовився визнавати себе винним й указав на своє право зберігати мовчання. Наступного дня заявника було поміщено під варту. Два місяці по тому заявник звернувся із скаргою до грузинської колегії адвокатів стосовно поведінки захисниці, призначеної слідчим. Надалі комісія з питань адвокатської етики встановила, що ця захисниця взяла участь у відтворенні події злочину без згоди заявника або його родини; вона не ознайомила з матеріалами справи й не обговорювала із заявником стратегію захисту. В результаті її право на заняття адвокатською діяльністю було призупинено на 18 місяців.

Тим часом двом спільникам заявника, І. Г. та І. А., були офіційно пред'явлені обвинувачення у вчиненні різних кримінальних правопорушень у зв'язку із вбивством. Під час розслідування було встановлено, що вбивство було організовано І. Г. як помсту за смерть свого сина.

Під час досудового слухання справи в травні 2012 року заявник, якого представляли четверо захисників, заперечив свою винуватість. Вимагаючи визнання доказів сторони обвинувачення недопустимими, захисники вказували, що в перші години затримання заявникові не дозволяли бачитися із захисником за власним вибором і що захисниця, яка супроводжувала заявника під час відтворення події злочину, не була ані так званим державним захисником, ані захисником,

призначеним за його згодою. Суддя визнала таку вимогу необґрунтованою та відхилила її.

Вона також відхилила вимогу про визнання недопустимими двох звітів експертів, які встановили, що жоден із підозрюваних, зафіксованих на відео, не може бути ідентифікований як заявник, а також про визнання недопустимим списку з 25 свідків сторони захисту, які мали бути викликані до суду, оскільки він не був підписаний обома сторонами провадження і не був відображений у записі про обмін інформацією. Однак, оскільки троє із цих свідків були прийняті для допиту в ролі свідків сторони обвинувачення, суддя дозволила стороні захисту перехресно допитати їх, а їхні письмові показання були прийняті як докази.

Заявникові порадили, що з урахуванням характеру висунутих стосовно нього обвинувачень він має право на суд присяжних і що особа, визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення присяжними, має право на одне касаційне оскарження. Під час подальшого розгляду справи судом присяжних у червні 2012 року головуєчий суддя відхилив декілька клопотань сторони захисту, в тому числі клопотання І. Г. щодо надання показань про те, що заявник непричетний до вбивства, та одне клопотання стосовно включення висновків одного з експертів про відеозаписи, зроблені на місці злочину. У процесі судового розгляду присяжні заслухали 19 свідків обвинувачення, переглянули відеозаписи з камер спостереження, повідомлення в ЗМІ, численні експертні та судово-медичні висновки й десятки процесуальних документів щодо різних слідчих дій / заходів. 15 червня 2012 року присяжні більшістю голосів (9 проти 3) визнали заявника винним у вчиненні вбивства з обтяжувальними обставинами та незаконному носінні зброї. Суддя виконав рекомендацію присяжних про більш суворе покарання, призначивши 18 років та 2 дні позбавлення волі.

В липні 2012 року заявник подав касаційну скаргу, у якій указував, що рішення судді стосовно допустимості доказів були незаконними, що йому було відмовлено в доступі до захисника за власним вибором упродовж перших годин затримання і що захисник від держави був призначений незаконно. Він також зазначав, що його засудження ґрунтувалося на вироку суду присяжних, який не містив жодних причин. Рішенням від 31 серпня 2012 року Апеляційний суд Тбілісі відхилив скаргу заявника як неприйнятну.

Посилаючись на пункти 1 та 3 статті 6 Конвенції, заявник скаржився, що його засудження ґрунтувалося на вироку суду присяжних, який не містив причин, що його касаційна скарга була відхилена апеляційним судом в необґрунтований спосіб, що йому було відмовлено в доступі до захисника за власним вибором (натомість захисник від держави був призначений незаконно) і що судовий розгляд було проведено з порушенням принципів змагальної процедури та рівності сторін через спосіб отримання доказів.

Оцінка Суду

Пункт 1 та підпункт (с) пункту 3 статті 6 Конвенції

Імовірні обмеження права на доступ до захисника

ЄСПЛ відзначив, як видається, що ні суддя під час досудового слухання, ні головуючий суддя не оцінювали твердження про порушення права заявника на доступ до захисника за власним вибором і що жоден із них не з'ясував імовірного / потенційного впливу, який воно могло б мати на загальну справедливість провадження. Водночас ЄСПЛ підкреслив, що заявник не був особливо вразливим з огляду на його вік чи розумові / психічні здібності; його викривальні показання під час первинного допиту не були представлені присяжним; під час пред'явлення офіційних обвинувачень і впродовж досудового розслідування та самого судового розгляду заявника представляли спочатку двоє, а потім четверо захисників, обраних за його вибором, усі вони мали безперешкодний і повний доступ до доказів обвинувачення.

Тому ЄСПЛ установив, що загальна справедливість кримінального провадження щодо заявника неминуче не була підірвана відсутністю захисника за його вибором в перші години його затримання. Відповідно, порушення пункту 1 та підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції в цьому аспекті не було.

Пункт 1 та підпункт (d) пункту 3 статті 6 Конвенції

Стверджувана незаконна та свавільна відмова долучити докази захисту

ЄСПЛ наголосив, що клопотання заявника про долучення в ролі доказу списку свідків для виклику стороною захисту було відхилено з процесуальних підстав через те, що список не було надано стороні обвинувачення за п'ять днів до досудового слухання. ЄСПЛ не вправі вирішувати, чи було рішення судді *per se* свавільним. Заразом ЄСПЛ зауважив, що стаття 84 Кримінального кодексу передбачала можливість долучення запізнених доказів у разі, якщо вони мають особливу важливість для здійснення захисту, навіть якщо інформація про цей доказ не була предметом обміну зі стороною обвинувачення та суду. Однак заявник такою можливістю не скористався.

Щодо відмови допитати І. Г. з використанням відеозв'язку ЄСПЛ дійшов висновку, що хоча тлумачення головуючим суддею відповідної процесуальної норми суворе, проте воно не може вважатися свавільним. Кримінальний кодекс чітко передбачав причини непредставлення такого доказу раніше, але сторона захисту не навела таких причин. Тому ЄСПЛ не побачив порушення пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції щодо цього.

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Необґрунтованість ухваленого присяжними вироку

Завдання ЄСПЛ при розгляді питання про відсутність мотивованого вироку полягає в тому, аби з'ясувати, чи забезпечувало провадження достатні гарантії від свавілля і що дозволило обвинуваченому розуміти, чому його було визнано винним, у світлі всіх обставин справи. ЄСПЛ підкреслив, що кожен елемент доказу був досліджений у присутності сторони захисту. Оскільки суд присяжних засідав відразу після завершення усного слухання і не маючи доступу до матеріалів справи, їхнє рішення могло ґрунтуватися лише на доказах, досліджених сторонами під час судового розгляду. ЄСПЛ далі відзначив, що присяжним було надано усні та письмові інструкції під час початку стадії судового розгляду й перед виходом до нарадчої кімнати. В обох випадках стороні захисту було запропоновано подати зміни або доповнення до інструкцій, проте вона цим не скористалася.

Крім того, заявник мав змогу подати касаційну скаргу. Такий вид оскарження міг привести до повного перегляду справи новим складом присяжних, якщо буде встановлено, що головуючий суддя ухвалив незаконне рішення про допустимість доказів або припустився істотної помилки при інструктажі присяжних, чи якщо головуючий суддя діяв, порушуючи принцип змагальності провадження. ЄСПЛ переконався в тому, що наявні права на оскарження могли забезпечити засіб правового захисту від будь-якого неправильного вироку, ухваленого присяжними.

ЄСПЛ установив, що факт того, що заявникові було дозволено обрати між судовим розглядом присяжними та професійним суддею в поєднанні з конкретними процесуальними гарантіями, які були надані йому впродовж усього провадження, був достатнім для того, щоб урівноважувати відсутність причин у вирoku суду присяжних. Із цього випливає, що не було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції через відсутність підстав у вирoku суду присяжних.

Необґрунтоване рішення про визнання неприйнятною касаційної скарги заявника

ЄСПЛ дійшов висновку, що апеляційний суд зобов'язаний ретельно вивчити обґрунтованість та характер тверджень заявника й загальніше оцінити те, яким чином застосовувалися відповідні процесуальні гарантії для забезпечення справедливості суду присяжних. Хоча цілком можливо, що така оцінка була проведена апеляційним судом, у своєму рішенні він не роз'яснював, чому твердження заявника були необґрунтованими й чому не варто дозволяти подачу касаційної скарги. ЄСПЛ установив, що така ситуація була особливо проблематична через те, що це був один із перших судових розглядів присяжними після реформи Кримінального процесуального кодексу Грузії у 2010 році.

З урахуванням характеру порушених заявником процесуальних питань та їх нерозгляду під час підготовчого судового розгляду та головуючим суддею в межах суду присяжних і з огляду на те, що поставлено на карту, наведені заявником аргументи в касаційній скарзі заслуговували ретельної та детальної відповіді в мотивувальній частині рішення Апеляційного суду Тбілісі. Ненадання такої відповіді

призвело до висновку ЄСПЛ про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо цього аспекту.

В цьому рішенні деякі судді ЄСПЛ висловили окремі думки (додано до рішення).

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 та підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) стосовно ймовірних обмежень права заявника на доступ до захисника за власним вибором.

Відсутність порушення пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції стосовно ймовірної свавільної відмови долучити докази сторони захисту.

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з відсутністю обґрунтування у вироку присяжних.

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції через необґрунтованість рішення про визнання касаційної скарги заявника неприйнятною.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

У цій справі заявник скаржився на те, що Верховний суд не спромігся ухвалити вмотивоване рішення, яке було б достатньо чітким щодо його висновку, як того вимагають положення пункту 1 статті 6 Конвенції, через однакову кількість голосів суддів, які підтримали і які відхилили апеляцію.

9 липня 2013 року суд присяжних визнав заявника винним у спричиненні смерті необдуманим, необережним або небезпечним діянням, а 2 серпня 2013 року засудив до двох років позбавлення волі, яке він згодом відбув.

9 серпня 2013 року заявник подав апеляцію до Верховного суду, оскаржуючи своє засудження та вирок.

19 грудня 2014 року Верховний суд, засідаючи у складі дванадцяти суддів, ухвалив три рішення щодо апеляції заявника й рішення за скаргами інших засуджених у справі. Одне рішення шести суддів стосувалося відхилення скарги заявника, а два окремих рішення двох та чотирьох суддів відповідно того, що вони б задовольнили його скаргу.

19 грудня 2014 року ці рішення проголосили у відкритому судовому засіданні.

Після проголошення рішень Голова Верховного суду зробив окреме оголошення щодо, серед іншого, короткого змісту апеляції заявника. Він зазначив, що кримінальна апеляція шостого обвинуваченого [заявника] відхилена, оскільки голоси суддів за і проти його апеляції розділилися порівну (по шість), а отже згідно з національним законом заявник не виконав тягар доведення того, що рішення та вирок першої інстанції були протиправними.

Того ж дня Верховний суд опублікував пресреліз із відповідною заявою.

Оцінка Суду

ЄСПЛ повторює, що відповідно до його усталеної прецедентної практики, яка відображає принцип, пов'язаний із належним відправленням правосуддя, рішення судів і трибуналів повинні належним чином містити підстави, на яких вони ґрунтуються (див. *Moreira Ferreira v. Portugal* (№ 2) [GC], № 19867/12, § 84, 11 липня 2017 року). Ступінь, до якого застосовується цей обов'язок наводити аргументи, може змінюватися залежно від характеру рішення та має визначатися з огляду на обставини справи (див. *García Ruiz v. Spain* [GC], № 30544/96, § 26, ECHR 1999-I). Не вимагаючи детальної відповіді на кожен аргумент, висунутий скаржником, це зобов'язання передбачає, що сторони судового провадження можуть розраховувати на отримання конкретної та чіткої відповіді на аргументи, які є вирішальними для результату цього провадження (див., серед інших джерел,

Ruiz Torija v. Spain, 9 грудня 1994 року, §§ 29–30, серія А, № 303-А, та *Higgins and Others v. France*, 19 лютого 1998 року, §§ 42–43, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I). Ступінь, до якого застосовується обов'язок надавати обґрунтування, може змінюватися залежно від характеру рішення. Крім того, необхідно враховувати, зокрема, різноманіття позовів, які сторона може подати до суду, і відмінності Договірних Держав у законодавчих положеннях, звичаєвих нормах, юридичних висновках, а також у викладенні судових рішень (*García Ruiz*, згадане вище, § 29) (пункт 39 рішення).

ЄСПЛ також повторює, що під час провадження, яке здійснюється професійними суддями, розуміння обвинуваченим свого засудження впливає насамперед із мотивів, наведених у судових рішеннях. У таких випадках національні суди мають достатньо чітко вказати підстави, на яких вони ґрунтують свої рішення (див. рішення у справі *Hadjianastassiou v. Greece*, № 12945/87, 16 грудня 1992 року, § 33, Серія А, № 252). Умотивовані рішення також мають на меті продемонструвати сторонам, що їх почули, сприяючи більш добровільному ухваленню рішення з їхнього боку. Крім того, вони зобов'язують суддів базувати свої міркування на об'єктивних аргументах, а також захищати права на захист (див. *Taxquet v. Belgium* [GC], № 926/05, § 91 ECHR 2010) (пункт 40 рішення).

ЄСПЛ зазначає, що національне законодавство не виключало рівності голосів. Незалежно від наявності вакантних посад суддів Верховний суд вважався належним чином сформованим (див. пункт 23 цього рішення). Голова Верховного суду не мав вирішального голосу (див. пункт 20 цього рішення) (пункт 41 рішення).

Стаття 27 (2) Закону про суди 1960 року (Закон 14/1960) передбачала, що якщо Верховний суд складається з парної кількості суддів, голоси яких при голосуванні розділяються порівну, рішення буде ухвалено проти сторони, на яку покладено тягар доведення. ЄСПЛ зазначив, що згідно з наданою Урядом прецедентною практикою, яку заявник не оскаржував, тягар скасування обвинувального вироку в кримінальних апеляціях лежить на апелянті, тоді як тягар доведення того, що не було значного порушення правосуддя, незважаючи на помилку в рішенні суду першої інстанції, покладається на обвинувачення (пункт 42 рішення).

ЄСПЛ не тлумачив однакову кількість голосів як порушення статті 6 Конвенції, а також не міг визнати за обставин цієї справи, що стаття 27 (2) Закону 14/1960 сама по собі суперечить статті 6 Конвенції. Проте ЄСПЛ все ще необхідно встановити, чи були за конкретних обставин цієї справи рішення Верховного суду, які призвели до відхилення апеляції заявника, достатньо обґрунтованими, щоб дозволити заявнику зрозуміти, чому це відхилення було результатом дії статті 27 (2), і чи це рішення було достатньо чітким щодо свого висновку та результату (пункт 43 рішення).

ЄСПЛ зауважив, що можливість однакової кількості голосів була очевидною для заявника, якого представляв адвокат, і не викликала жодних занепокоєнь щодо формування суду (пункт 44 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що рішення, ухвалені щодо апеляції заявника, містили підстави для задоволення та відхилення апеляції з достатнім обґрунтуванням. Тож не виникає жодних питань стосовно розгляду Верховним судом справи по суті та правильності рішення суду першої інстанції (пункт 45 рішення).

ЄСПЛ повторив, що вимога того, щоб у рішеннях судів належним чином викладалися причини, на яких вони ґрунтуються, може залежати від характеру рішення (див. пункт 39). Хоч зазначені рішення справді не містили жодних посилань на статтю 27 (2), відхилення апеляції заявника було неминучим результатом рівного голосування. Отже, рівень необхідних у цьому контексті юридичних дебатів був значно зменшений. У зв'язку із цим ЄСПЛ не може ігнорувати той факт, що в рішеннях, які допускали задоволення апеляції, використовувалися гіпотетичні формулювання, натомість у рішенні про відхилення прямо вказувалося, що апеляцію було відхилено (пункт 46 рішення).

Крім того, Голова Верховного суду усно оголосив результати рішень, переконавшись, що заявник зрозумів, що апеляцію було відхилено через його нездатність виконати свій тягар доведення, таким чином усунувши можливість непорозуміння (див. пункт 17 цього рішення). Крім того, Верховний суд опублікував окремий пресреліз, у якому пояснив громадськості результат справи (див. пункт 18 цього рішення) (пункт 47 рішення).

Попри відсутність прямого посилання на статтю 27 (2) у рішеннях Верховного суду при розгляді доводів заявника, поданих до ЄСПЛ, немає сумніву в розумінні заявником того, що його справу було відхилено через дію цього положення (пункт 48 рішення).

Хоча було б доречно, щоб Верховний суд включив відповідне стисле обґрунтування цього питання та короткий висновок щодо результату справи в письмові рішення, ЄСПЛ не вважає, що відсутність такого обґрунтування за конкретних обставин справи порушила вимоги пункту 1 статті 6 Конвенції (пункт 49 рішення).

Отже, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 5 липня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявниці – голови Ленінського районного суду м. Калінінграда – на її звільнення з посади судді згідно з рішенням регіональної кваліфікаційної комісії суддів на підставі незаконно отриманих доказів, які були вирішальними у справі, з порушенням вимог статті 6 Конвенції.

Так, у листопаді 2004 року Р., депутат Калінінградської обласної ради, засновник і головний редактор місцевої газети, знайшов у своїй поштовій скриньці два аудіозаписи від анонімного відправника. Ці файли містили записи телефонних розмов підприємця К. з кількома людьми, імовірно, заявницею та її чоловіком – адвокатом К. Пізніше, у грудні 2004 року та травні 2005 року, уривки з телефонних розмов К. із заявницею були опубліковані в регіональних і національних газетах. Видання, серед іншого, звинуватили заявницю в корупції.

28 жовтня 2005 року обласна кваліфікаційна колегія суддів у дисциплінарному провадженні щодо заявниці ухвалила рішення про дострокове припинення її повноважень судді та голови Ленінського районного суду м. Калінінграда. Витяги із записаних телефонних розмов у рішенні були вирішальним доказом, який обґрунтовував звільнення заявниці за порушення суддівської етики.

Заявниця подала апеляцію, стверджуючи, що це рішення ґрунтувалося на доказах, отриманих без попереднього судового дозволу та визнаних отриманими з порушенням процесуальних норм. 3 лютого 2006 року стенограми телефонних розмов були зачитані у відкритому судовому засіданні, незважаючи на заперечення заявниці. 6 лютого 2006 року Калінінградський обласний суд залишив без змін рішення кваліфікаційної колегії суддів, заявивши, що інформація про порушення суддівської етики заявницею, викладена в пресі та телефонних записах, отримала підтвердження. 12 квітня 2006 року Верховний суд Росії в апеляційному порядку залишив вирок без змін.

Оцінка Суду

Загальні принципи оцінки справедливості провадження включно з питанням щодо прийнятності доказів підсумовано у справі *García Ruiz v. Spain* [GC] (№ 30544/96, § 28, ECHR 1999 I); *Bykov v. Russia* (§§ 88–93); *Gäfgen v. Germany* [GC] (№ 22978/05, § 163, ЄСПЛ 2010); *López Ribalda and Others v. Spain* [GC] (№ 1874/13 і 8567/13, §§ 151–52, 17 жовтня 2019 року); і *Moreira Ferreira v. Portugal* (№ 2) [GC] (№ 19867/12, § 84, 11 липня 2017 року, з подальшими посиланнями). Зокрема, ЄСПЛ повторив, що, оцінюючи допустимість доказів, необхідно перевірити, чи була надана заявниці можливість оскаржити достовірність доказів і виступити проти їх використання. Крім

того, слід брати до уваги якість доказів, а також те, чи обставини, за яких вони були отримані, викликають сумніви в їх надійності або точності. Хоча непідтвердження доказів іншими матеріалами не обов'язково призводить до проблем зі справедливістю, варто зазначити, що якщо докази є дуже вагомими та не мають ризику бути ненадійними, то потреба в підтверджувальних доказах, відповідно, менша (див. *López Ribalda and Others*, згадане вище, § 151) (пункт 11 рішення).

Повертаючись до цієї справи, ЄСПЛ передусім перевінив якість доказів. Він зазначив, що записи телефонних розмов заявниці спочатку були отримані з анонімного джерела, що ставить під сумнів їхню автентичність і надійність (пункт 12 рішення).

Що стосується важливості оскаржуваних доказів, то записи телефонних розмов заявниці були вирішальним доказом проти неї. З матеріалів справи, доступних ЄСПЛ, випливає, що інші докази були або (i) отримані із записів, як-от статті в пресі, які містять їх стенограми, чи свідчення свідків, які підтверджували, що один із голосів на записі належав заявниці; або (ii) непрямыми доказами, які встановлювали супутні факти, такі як дружні стосунки між заявницею та К., а не той факт, що вона порушила етику. Справді, заключний абзац рішення кваліфікаційної комісії суддів, який підсумовував її міркування, не посилався на жодні інші докази, окрім записів як вирішального доказу, який обґрунтовував висновок, що заявниця порушила суддівську етику (зіставте та порівняйте *Schenk v. Switzerland*, 12 липня 1988 року, § 48, серія А, № 140, або *Vukov*, §§ 96–98) (пункт 13 рішення).

Враховуючи важливість доказів, про які йде мова, серйозні сумніви щодо їхньої якості та той факт, що ці докази посягали на приватне життя заявниці, ЄСПЛ ретельно розглянув провадження (пункт 14 рішення).

ЄСПЛ зауважив, що заявниця надала докладні та конкретні пояснення щодо питання прийнятності записів як доказів, їхньої автентичності та надійності і виступала проти їх використання (див. пункт 5 цього рішення). З тексту національних рішень не випливає, що всі її аргументи були належним чином розглянуті кваліфікаційною колегією суддів. Колегія обмежилася зауваженням, установленим, зокрема, на основі свідчень свідків, що один із голосів на записі належить заявниці.

Однак не було дано відповіді на її аргументи щодо походження записів або ймовірності того, що вони могли бути відредаговані. Так само ці аргументи, важливі для оцінки автентичності та достовірності записів як доказів, не розглядали ані обласний, ані Верховний суди (пункт 15 рішення).

ЄСПЛ не знаходить у національних рішеннях жодних ознак того, що судді підходили до відповідних доказів з обережністю, враховуючи обставини, за яких вони були отримані. Зокрема національні суди не надали детального обґрунтування того, чому вони вважають ці докази допустимими, достовірними та надійними, або не відповіли конкретно та чітко на аргументи заявниці щодо цих доказів, які були

вирішальними для результату провадження. Звідси випливає, що право заявниці на справедливий судовий розгляд не було дотримано, оскільки їй не було надано суттєвої та ефективної можливості оскаржити прийнятність, автентичність і надійність доказів та виступити проти їх використання (пункт 16 рішення).

Відповідно, було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 26 липня 2022 року та є остаточним.

NAUMENKO AND SIA RIX SHIPPING v. Latvia (№ 50805/14)

Обставини справи

Справа стосувалася раптової перевірки 28 січня 2014 року приміщень компанії-заявника й конфіскації значної кількості документів та електронних файлів. Заявниками є товариство з обмеженою відповідальністю та його власник – А. Науменко.

Суддя окружного суду задовольнив клопотання про проведення раптової перевірки (операції) в контексті розслідування діяльності Національної асоціації латвійських суднобудівних та судноплавних агентів (далі – *NALSA*) за підозрою в порушенні конкурентного законодавства. Надалі орган з питань дотримання конкуренції оштрафував *NALSA* за встановлення мінімальної або фіксованої ціни для її членів за послуги, які надаються експедиторами.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявники стверджували, що обшук і вилучення були незаконними та непропорційними і що наявні процесуальні гарантії були недостатніми.

Оцінка Суду

Чи було втручання

Сторони погодилися, що обшук та вилучення, санкціоновані окружним судом і проведені 28 січня 2014 року становили втручання в «приватне життя» та «кореспонденцію» другого заявника. Другий заявник також указував, що спірна операція стосувалася його комерційних інтересів. ЄСПЛ, ураховуючи свою усталену практику, встановив, що мало місце втручання в право другого заявника на повагу до свого «житла» й «кореспонденції» (див., до прикладу, *Société Colas Est and Others v. France*, no. 37971/97, §§ 40–42, ECHR 2002-III; *Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria*, no. 74336/01, § 45, ECHR 2007-IV; та *Vinci Construction and GTM Génie Civil et Services*, цит. в цій справі, §§ 70 та 72) (пункт 46 рішення).

Чи було втручання «згідно із законом»

ЄСПЛ зазначив, що спірний захід мав законодавчу основу: статті 9 (5) (4) і 9 (5) (5) Закону про конкуренцію. Окружний суд, діючи відповідно до цих положень та статті 9 (1)¹ Закону про конкуренцію, уповноважив орган з питань дотримання конкуренції здійснити широке коло процесуальних дій. У матеріалах справи немає жодних вказівок на те, що дозвіл суду було видано з порушенням будь-яких норм національного законодавства або що він якимось іншим чином був несумісний з вимогою законності. Хоча деякі з аргументів другого заявника щодо ймовірно

надмірного обсягу дискреційних повноважень, наданих органу з питань дотримання конкуренції в результаті дозволу суду на проведення обшуку та вилучення, можуть розумітися як спрямовані також проти «якості» відповідного національного законодавства, яке такий підхід дозволяло, ЄСПЛ вважав, що ці питання слід розглянути в межах аналізу щодо обґрунтування і гарантій. Тому ЄСПЛ виходив із того, що оскаржуване втручання було «згідно із законом» (пункт 48 рішення).

Легітимна мета

ЄСПЛ погодився з тим, що оскаржуваний захід переслідував легітимну мету як «економічного добробуту країни», так і «запобігання злочинності» (див. *Société Colas Est and Others*, § 44, та *Vinci Construction and GTM Génie Civil et Services*, § 72, обидві цит. в цій справі) (пункт 49 рішення).

Необхідність у демократичному суспільстві

ЄСПЛ посилається на принципи, узагальнені в рішенні ЄСПЛ у справах *DELTA PEKÁRNY a.s. v. the Czech Republic* (no. 97/11, §§ 82–83, 2 жовтня 2014 року) і *Vinci Construction and GTM Génie Civil et Services* (цит. в цій справі, §§ 65–67). Зокрема, розгляд ЄСПЛ не обмежується з'ясуванням того, чи здійснювала держава-відповідач свої дискреційні повноваження розумно, ретельно та добросовісно. Реалізуючи свою наглядову юрисдикцію, ЄСПЛ має розглянути оскаржувані рішення у світлі справи загалом та визначити, чи були причини, наведені для виправдання вказаного втручання «відповідними та достатніми». Стосовно, зокрема, обшуків приміщень і вилучення ЄСПЛ визнав, що хоча держави можуть визначити за необхідне вдаватися до таких заходів для отримання речових доказів учинення певних правопорушень, однак відповідне законодавство і практика мають забезпечувати адекватні й ефективні гарантії від зловживань (див. *Société Canal Plus and Others v. France*, no. 29408/08, § 54, 21 грудня 2010 року) (пункт 50 рішення).

Щодо гарантій від зловживань, передбачених національним законодавством, ЄСПЛ зазначив, що оскаржувана операція була проведена на підставі дозволу, виданого окружним судом. Тож операція була предметом судового контролю (порівняйте *Société Colas Est and Others*, § 45, та *DELTA PEKÁRNY a.s.*, § 86, обидві цит. в цій справі) (пункт 52 рішення).

Що стосується обсягу дозволу суду, то ЄСПЛ вважає, що він був сформульований досить широко. Цей суд послався на широке коло процесуальних дій, як-от обшуки та огляди, під час яких посадові особи органу з питань дотримання конкуренції мали право не лише вилучати будь-яке майно чи документи, а й обмежувати пересування та спілкування будь-кого, хто перебував на об'єкті, а також опломбовувати приміщення на строк до 72 годин. Посадові особи, крім цього, могли ознайомлюватися з інформацією (даними), що зберігається в електронних інформаційних системах, включно з конфіденційною інформацією,

наприклад комерційною таємницею (див. пункт 19 цього рішення). На практиці це означало, що посадові особи були уповноважені перевіряти сервер другого заявника та робити дзеркальні копії не тільки з нього, але й з комп'ютерів його «співробітників», «посадових осіб» та «інших осіб» (включно з комп'ютером першого заявника). Навіть якщо ЄСПЛ вважатиме, що перший заявник недостатньо продемонстрував, що він особисто та безпосередньо постраждав (див. пункт 27 цього рішення), права другого заявника за статтею 8 Конвенції були суттєво піддані впливу заходів під час операції, оскільки орган з питань дотримання конкуренції дослідив та зберіг значний обсяг листування найвищого посадовця, яке містило конфіденційну інформацію про комерційну діяльність другого заявника (пункт 54 рішення)

Водночас орган з питань дотримання конкуренції посилався на можливе порушення статті 11(1) Закону про конкуренцію. Суддя визнав, що є розумні підстави для підозри у вчиненні правопорушення. Хоча резолютивна частина рішення від 14 січня 2014 року містила помилкове посилання на Комерційний закон, з огляду на загальний контекст було очевидно, що суддя мав намір санкціонувати процесуальні дії через можливе порушення Закону про конкуренцію (див. пункт 7 цього рішення). Таким чином видається, що обсяг всієї операції обмежувався підприємницькою діяльністю другого заявника у зв'язку із стверджуваним порушенням статті 11(1) Закону про конкуренцію. Варто визнати, що це положення забороняло занадто широке коло антиконкурентних діянь (див. пункт 23 цього рішення). Однак, як ЄСПЛ розглянув нижче, процесуальні гарантії, запроваджені й застосовані в цій справі, достатньо обмежили повноваження органу з питань дотримання конкуренції (пункт 55 рішення).

Завдання ЄСПЛ полягало не в тому, щоб *in abstracto* перевірити сумісність із Конвенцією латвійського законодавства про конкуренцію на час подій, а щоб *in concreto* з'ясувати наслідки втручання в реалізацію другим заявником своїх прав за статтею 8 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, *Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], no. 13279/05, §§ 69–70, 20 жовтня 2011 року, з наступними посиланнями). В цьому аспекті ЄСПЛ зазначив, що другий заявник, по суті, порушив питання стосовно змісту дозволу суду, виданого 14 січня 2014 року (див. пункт 42 цього рішення) (пункт 56 рішення).

По-перше, дозвіл було видано не лише щодо другого заявника, а й щодо невизначених «інших осіб», що розширювало сферу його дії до, можливо, необмеженого кола суб'єктів. По-друге, виникають певні сумніви в тому, чи були чітко та достатньо обмеженими предмет і мета операції, зазначені в цьому дозволі. По-третє, немає жодних вказівок на те, що суддя встановив будь-які часові обмеження для проведення операції (пункт 57 рішення).

ЄСПЛ не може не зауважити, що подібні недоліки Верховний суд проаналізував у 2014 році, вказавши на необхідність змін у правовому регулюванні (див. пункти

24–27 цього рішення). Згодом, у 2016 році, детальніші правила про дозвіл суду, його обсяг та обмеження щодо процесуальних дій були викладені в Законі про конкуренцію (див. пункт 28 цього рішення) (пункт 58 рішення).

Щодо способу реалізації дискреційних повноважень, наданих органу з питань дотримання конкуренції, ЄСПЛ вважає, що цей спосіб був достатньо обмеженим і що його застосування на практиці не видається в цій справі непропорційним. Окрім попереднього судового розгляду, були доступні додаткові процесуальні гарантії, такі як право посадової особи й адвоката, які представляли другого заявника, бути присутніми під час усієї операції, подавати клопотання та коментувати, що активно використовував другий заявник (див. пункт 22 цього рішення). Було складено відповідні процесуальні звіти (див. пункт 21 цього рішення), у яких зазначався тип вилучених та збережених документів. Саме через те, що ці процесуальні гарантії були запроваджені й застосовані до другого заявника, після заперечень, висловлених посадовою особою та адвокатом другого заявника, кількість електронних даних, вилучених із комп'ютера першого заявника, включно з листуванням щодо другого заявника, було значно зменшено (див. пункт 10 цього рішення). Що стосується сервера другого заявника, немає жодних припущень про те, що було вилучено будь-які особисті або невідповідні дані: аргументи, висунуті щодо цього сервера, стосувалися виключно необхідності збереження облікового запису електронної пошти (див. пункт 11 цього рішення). Другий заявник не обґрунтував, якою мірою під час операції фактично вилучалися документи (якщо це взагалі мало місце), не пов'язані з комерційною діяльністю, або електронні дані (пункт 60 рішення).

Крім того, ЄСПЛ зауважив, що в цій справі був доступний наступний судовий перегляд (порівняйте *Société Canal Plus and Others*, §§ 56–57, та *Vinci Construction and GTM Génie Civil et Services*, § 78, обидві цит. вище), в результаті чого голова окружного суду підтвердив, що при видачі попереднього дозволу суду суддя оцінив необхідність здійснення процесуальних дій, про які йшлося. До того ж голова вважав, що за обставин цієї справи дозвіл суду був законним і пропорційним (див. пункт 16 цього рішення).

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції щодо другого заявника (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася складання поліцією в Каталонії матеріалів про суддів, які висловили певні погляди / думки щодо незалежності цього регіону від Іспанії. Матеріали цих справ, зокрема фото, надалі потрапили до ЗМІ.

В лютому 2014 року 20 заявників разом з іншими суддями підготували маніфест, в якому навели свої думки про те, що каталонський народ має мати «право вирішувати» (тобто вирішувати питання про незалежність Каталонії) згідно з Конституцією та міжнародним правом.

В березні того ж року газета «*La Razón*» опублікувала статтю стосовно їхнього маніфесту із заголовком «Змова тридцяти трьох суддів-сепаратистів». Стаття містила й персональні дані та фотографії заявників, узяті з поліцейської бази даних.

На підставі поданої заявниками заяви було розпочато кримінальне провадження, і заявники окремо вимагали відшкодування шкоди. Слідчий суддя № 15 Мадриду відхилив їхню заяву, дійшовши висновку про те, що хоча «...розслідувані факти становлять кримінальне правопорушення, ... однак [не було] достатніх підстав для інкримінування їх конкретній особі». Заявники не погодилися з таким рішенням. У відповідь на скаргу цей слідчий суддя знову не побачив підстав для притягнення до кримінальної відповідальності й відхилив її. Заявники повторно оскаржили це рішення, однак *Audiencia Provincial* (суди, розташовані в кожній провінції Іспанії; діють переважно як суди другої інстанції) відхилив їхню скаргу у квітні 2016 року.

У 2014 році заявники також поскаржилися до Служби із захисту персональних даних на статтю, а саме на дії Міністерства внутрішніх справ та газети «*La Razón*». Такі дії заявників не мали успіху, але, розглянувши скаргу заявників, *Audiencia Provincial* розпорядився про проведення повного розслідування, яке, як видається, ще не завершено.

Так само у 2014 році профспілка державних службовців «*Manos Limpias*» подала скаргу проти суддів, які підписали маніфест, до Генеральної ради правосуддя (*the General Council of the Judiciary*) (органу влади, який має повноваження застосовувати дисциплінарні заходи до суддів).

Посилаючись на статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) і 10 (свобода вираження поглядів) та пункт 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд), заявники скаржилися на: збирання поліцією матеріалів щодо них без жодного виправдання цьому з використанням поліцейських фото, які потрапили до ЗМІ; дисциплінарні заходи щодо них через висловлення ними своїх поглядів; те, що розслідування їхніх тверджень не було належним.

Оцінка Суду

Стаття 8 Конвенції

ЄСПЛ повторив, що головним, за статтею 8 Конвенції, є запобігання втручання поліції в приватне або сімейне життя особи. Однак ця стаття також містить зобов'язання активно захищати окремих осіб від свавільного втручання органів влади в їхнє приватне життя.

Стосовно звітів поліції ЄСПЛ підкреслив відсутність законодавчої норми, яка б дозволяла складати такі звіти без будь-якого зв'язку з кримінальним правопорушенням. Звіти містили персональні дані, фотографії та певну професійну інформацію (частково вилучену з поліцейської бази) і подекуди політичні погляди. ЄСПЛ дійшов висновку, що сама наявність таких звітів поліції становила порушення статті 8 Конвенції.

Щодо витоку інформації та подальшого розслідування ЄСПЛ зазначив, що не оскаржувався той факт, що фото й певна інформація були отримані з поліцейської бази даних. Національні органи влади встановили, що відповідальність за витік інформації несе держава. Хоч деякі свідки надали показання, однак для ефективного розслідування щодо факту витоку інформації, необхідно було отримати показання від Старшого керівника поліції Барселони, якому адресувалися ці звіти і який відповідав за поліцейську базу даних. Цього не було зроблено. Зважаючи на непроведення такої слідчої дії, держава не дотримала своїх зобов'язань за статтею 8 Конвенції.

Отже, було порушено статтю 8 Конвенції.

Інші статті

ЄСПЛ зауважив, що з факту того, що дисциплінарне провадження було розпочато й закрито без застосування будь-якого покарання, не може випливати твердження про санкцію або стримувальний ефект. Тому він дійшов висновку про те, що скарга за статтею 10 Конвенції є неприйнятною як явно необґрунтована, оскільки свобода вираження поглядів заявників була дотримана. Дослідивши обставини, ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність необхідності розглядати скарги за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 28 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Ця справа стосувалася процесуальних прав мігранта, який звернувся за міжнародним захистом і стверджував, що є неповнолітнім, зокрема щодо процедури визначення віку. Заявник стверджував, що він заявив про своє неповноліття та усно висловив намір подати заяву про міжнародний захист невдовзі після прибуття до Італії. Місцевий орган охорони здоров'я надав йому медичну картку із зазначенням дати народження, згідно з якою йому було 17 років. Після первинного розміщення в центрі для іноземних дітей без супроводу заявника перевели до центру прийому для дорослих. Через місяць було проведено рентгенівське обстеження його зап'ястя та кисті, на підставі якого заявника вважали повнолітнім. Після клопотання заявника й обміну доводами ЄСПЛ вказав Уряду згідно з правилом 39 Регламенту Суду перевести заявника до установ, де могли б бути забезпечені умови його прийому як неповнолітнього без супроводу: його було переведено туди через чотири дні. Заявник подав скаргу за статтями 3, 8 і 13 Конвенції.

Оцінка Суду

Рішення заслуговує на увагу тим, що це перший випадок, коли ЄСПЛ відповідно до статті 8 Конвенції розглядає скаргу щодо процедур визначення віку мігрантів, які звертаються за міжнародним захистом і стверджують, що вони є неповнолітніми.

1. В аспекті застосовності статті 8 ЄСПЛ вирішив, що вік – це засіб ідентифікації особи і що процедура оцінки віку особи, яка стверджує, що є неповнолітньою, включно з процесуальними гарантіями має важливе значення для того, щоб гарантувати такій особі всі права, що випливають з її статусу неповнолітньої. Він також підкреслив важливість процедур визначення віку в контексті міграції. Визначення того, чи є особа неповнолітньою, було першим кроком до визнання її прав і вжиття всіх необхідних заходів із догляду. Якщо неповнолітню особу помилково ідентифікують як повнолітню, можуть бути вжиті серйозні заходи, що порушують її права.

2. Розглядаючи скаргу заявника по суті, ЄСПЛ акцентував, що вирішення того, чи був заявник неповнолітнім на момент його прибуття до Італії, не входило в його завдання. Однак ЄСПЛ переконався, що заявник справді заявив про свій неповнолітній вік у певний момент після прибуття. Отже, ЄСПЛ досліджував, чи надали національні органи заявнику процесуальні права, що випливають з його статусу як неповнолітнього без супроводу, який просить про міжнародний захист,

¹ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

який, на його думку, передбачав два аспекти: (i) його представництво; (ii) надання адекватної інформації під час процесу визначення віку.

(i) ЄСПЛ встановив, що неспроможність органів влади негайно призначити заявнику законного опікуна чи представника, перешкодила йому належним чином та ефективно подати запит про надання притулку.

(ii) Незважаючи на те, що заявник заявив, що він неповнолітній, він був поміщений до переповненого приймального-розподільника для дорослих більше ніж на чотири місяці, оскільки влада не застосувала презумпцію неповнолітності (цю презумпцію ЄСПЛ визнав невіддільним елементом захисту права на повагу до приватного життя іноземної особи без супроводу, яка заявляє, що є неповнолітньою), а також через недоліки процесуальних гарантій, наданих йому в процесі визначення віку (немає інформації щодо типу процедури визначення віку, яку він проходив, та її можливі наслідки; не було надано медичний висновок із вказівкою на допустиму похибку; відсутність судового рішення чи адміністративного заходу, який би доводив, що заявник був повнолітнім, що унеможливило для нього подання апеляції).

Хоча визначення віку особи може бути необхідним кроком у разі сумнівів щодо її неповнолітнього статусу, ЄСПЛ вважав, що процедуру повинні супроводжувати достатні процесуальні гарантії. Такі гарантії передбачали призначення законного представника чи опікуна, доступ до адвоката, а також поінформовану участь у процедурі визначення віку особи, вік якої викликає сумніви. У зв'язку із цим ЄСПЛ погодився, що гарантії, встановлені законодавством Європейського Союзу й міжнародним правом, пішли далі для забезпечення цілісної та багатопрофільної процедури визначення віку. Крім того, він зазначив, що негативного впливу на право заявника на особистий розвиток і встановлення та розвиток стосунків з іншими можна було б уникнути, якби заявника помістили до спеціалізованого центру або до прийомних батьків.

ЄСПЛ визнав, по-перше, порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з неспроможністю органів влади діяти з необхідною старанністю для виконання свого позитивного зобов'язання щодо захисту заявника як неповнолітнього без супроводу, який просить міжнародного захисту. По-друге, ЄСПЛ встановив порушення статті 3 Конвенції з огляду на тривалість та умови перебування заявника в розподільному центрі для дорослих. По-третє, ЄСПЛ визнав порушення статті 13 Конвенції (у поєднанні зі статтями 3 і 8 Конвенції), оскільки заявнику не було надано ефективного засобу правового захисту згідно з італійським законодавством, за допомогою якого він міг подати свої скарги за статтями 3 і 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення статті 3 Конвенції (заборона катування).

Порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту) у поєднанні зі статтями 3 та 8 Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 липня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник, суддя Панайотіс Кацікерос, є громадянином Греції, який народився в 1970 році та проживає в Неа-Іонії (Греція).

Справа стосувалася спору щодо його прав на зустрічі з донькою 2014 року народження. Заявник припинив стосунки з її матір'ю, коли вона була вагітною, безпосередньо перед запланованим весіллям.

Між батьками виникли серйозні розбіжності щодо їхньої дитини та відмови матері дозволити заявнику спілкуватися з їхньою малолітньою донькою.

Заявник звернувся до національних судів, які встановили обмежувальний графік зустрічей, що дозволяв батькові спілкуватися з донькою в присутності матері та родича за її вибором (двох осіб під час спілкування).

Посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), заявник скаржився, що встановлений судами графік зустрічей був дуже обмежувальним і не давав йому змоги налагодити стосунки з донькою.

Він також подав дві скарги за статтею 6 Конвенції (право на справедливий суд), стверджуючи, що додаткові підстави для апеляції з питань права, які він подав до касаційного суду в провадженні щодо його доньки, були відхилені з формальних підстав і що його касаційна скарга не була розглянута неупередженим судом, оскільки троє з п'яти суддів брали участь в ухваленні рішення про усунення його з посади судді апеляційної інстанції через міркування, пов'язані зі суперечкою стосовно його доньки.

Оцінка Суду

Стаття 8 Конвенції

ЄСПЛ зазначив у своєму рішенні, що дитина, яка була народжена у відносинах, у яких батьки живуть разом поза шлюбом, є *ipso jure* частиною цієї «сімейної» одиниці з моменту та самого факту народження. Проте лише біологічна спорідненість між рідними батьком / матір'ю і дитиною без жодних подальших юридичних чи фактичних елементів, які вказують на наявність близьких особистих стосунків, недостатня для захисту за статтею 8 Конвенції.

Зокрема, якщо цього вимагають обставини, «сімейне життя» має поширюватися на потенційні стосунки, які можуть виникнути між дитиною, народженою поза шлюбом, і рідними батьком / матір'ю. Відповідні фактори, які можуть визначати реальні тісні особисті зв'язки в цих випадках, передбачають характер стосунків

² Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

між рідними батьками та явний інтерес і прихильність батька / матері до дитини як до, так і після народження.

Тож у контексті провадження щодо встановлення чи оскарження батьківства ЄСПЛ дійшов висновку, що визначення правовідносин заявника з його законною чи ймовірно його дитиною може стосуватися його «сімейного» життя, але це питання можна залишити відкритим, оскільки справа, безсумнівно, стосувалася приватного життя заявника згідно зі статтею 8 Конвенції, яка охоплює важливі аспекти особистого життя.

Досліджуючи, чи є тісні особисті стосунки між заявником і дитиною, які слід розглядати як усталене «сімейне життя» для цілей статті 8 Конвенції, ЄСПЛ зауважив, з одного боку, що заявник проживав разом із матір'ю дитини протягом короткого проміжку часу та вони мали намір одружитися; з іншого боку, заявник ніколи не проживав разом з донькою і попри право на спілкування, надане рішеннями національних судів, він зустрівся з донькою лише одного разу 7 березня 2015 року до завершення розгляду справи в національних судах, коли доньці було близько трьох з половиною років. На думку ЄСПЛ, така поведінка не є достатньою, щоб продемонструвати наявність у заявника інтересу до дитини. За цих обставин їхні стосунки не мають достатньої сталості, щоб їх можна було охарактеризувати як «сімейне життя».

Однак після встановлення його батьківства та надання національними судами прав на зустрічі заявник відмовився скористатися своїми правами на умовах, викладених у рішеннях, і, як наслідок, він бачив доньку лише один раз. На думку ЄСПЛ, такої поведінки недостатньо, щоб продемонструвати інтерес заявника до своєї дитини. Із цього випливає, що за обставин справи саме заявник винен, що між ним і дитиною не було встановлено родинних стосунків.

ЄСПЛ погодився з позицією національних судів, які у своїх міркуваннях надали великого значення відсутності близькості між заявником та дитиною, її дуже малому віку та вибору заявника не дотримуватися розкладу зустрічей, установлених судом першої інстанції, і таким чином дійшли висновку, що спочатку зустрічі заявника з донькою повинні бути обмежені, доки батько й донька не почнуть знайомитися одне з одним і не стане явною зацікавленість заявника у встановленні стосунків зі своєю донькою. На переконання ЄСПЛ, обмеження, накладені на зустрічі заявника з донькою, не були настільки суворими, щоб завадити заявнику встановити з нею міцні стосунки. Натомість вони передбачали поступове встановлення зв'язку між ними. Також зазначається, що відповідні обмеження були поступово послаблені, оскільки протягом наступних шести місяців після ухвалення апеляційним судом рішення заявник міг проводити більше часу з донькою, а на другий рік після ухвалення рішення він міг зустрічатися з донькою без присутності її матері та в інших місцях, окрім її дому.

Хоча важливо, щоб суди визначали, що саме відповідає найкращим інтересам дитини після безпосереднього спілкування з дитиною, ЄСПЛ постановив, що було б занадто стверджувати, що національні суди завжди зобов'язані заслуховувати дитину в суді щодо питання доступу до неї одного з батьків, який не має опіки, але це питання залежить від конкретних обставин кожної справи, з належним урахуванням віку та зрілості дитини. У цій справі ЄСПЛ вважав, що таке упущення виправдовувалося малим віком дитини, якій на той час було менше від трьох років.

Стаття 6 Конвенції

З огляду на обставини справи та національне законодавство ЄСПЛ дійшов висновку, що процедура, якої необхідно було дотримуватися для касаційного оскарження за додаткових підстав, була врегульована узгодженим і передбачуваним чином. За цих обставин не можна сказати, що рішення касаційного суду становило непропорційну перешкоду, яка порушувала саму суть права заявника на доступ до суду, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції, або порушувала національну свободу розсуду, адже:

- справа заявника розглядалася на двох рівнях юрисдикції національних судів, які здійснювали повну юрисдикцію в цій справі;

- у справі не виникало жодного помітного питання про відсутність справедливості;

- обмеження було передбачуваним, а роль касаційного суду обмежувалася переглядом застосування відповідного національного законодавства судами нижчих інстанцій.

Стосовно заяви заявника про відсутність неупередженості з боку Верховного суду ЄСПЛ постановив, що коли національне законодавство пропонує можливість усунути занепокоєння щодо неупередженості суду чи судді, очікується, що заявник, який справді вважає, що є обґрунтовані занепокоєння із цього приводу, висловить їх за першої нагоди.

ЄСПЛ вважав, що в ситуації, де немає жодного іншого засобу правового захисту, оскільки заявник стверджує про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з відсутністю неупередженості судового органу останньої інстанції, принцип субсидіарності може вимагати від заявника особливої старанності в дотриманні зобов'язання вичерпати національні засоби правового захисту.

Крім того, заявник повинен був знати про таку можливість. Він не подав заяву про відвід, хоча вже знав або повинен був знати з 2 лютого 2018 року про факти, на яких він міг обґрунтувати свою заяву про відвід. Скарга заявника щодо стверджуваної відсутності неупередженості є неприйнятною відповідно до пункту 1 статті 35 Конвенції через невичерпання національних засобів правового захисту.

Отже, ЄСПЛ не вбачив порушення статей 6 та 8 Конвенції в цій справі.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Відсутність порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) щодо відхилення додаткових підстав касаційної скарги.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 липня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

TELIATNIKOV v. Lithuania (№ 51914/19)³

Обставини справи

Справа стосувалася прохання заявника – пана Т. – про звільнення від військової та альтернативної служби через свої релігійні переконання як служителя Свідків Єгови.

Заявник у цій справі є громадянином Литви 1994 року народження, проживає в районі Конак (провінція Ізмір, Туреччина). Він член Свідків Єгови – релігії, яка виступає проти військової служби для своїх членів. Заявник підвищив свій статус до священника.

У Литві Свідки Єгови є зареєстрованою релігійною громадою, але не однією з дев'яти визнаних державою традиційних релігій.

У червні 2015 року заявника призвали на строкову військову службу. Він звернувся до частини, пояснивши, що має відмовитися від військової служби та від будь-якої допоміжної цивільної служби через своє «навчене за Біблією сумління», посилаючись на статтю 9 Конвенції та статтю 26 Конституції. На той час служителі дев'яти традиційних релігій були звільнені від військової служби. У вересні 2015 року в задоволенні прохання заявника про звільнення було відмовлено, а питання щодо цивільної служби залишилося без розгляду.

Це рішення було підтримано Міністерством національної оборони з посиланням на конституційний обов'язок усіх громадян проходити військову службу.

Заявник розпочав судове провадження, стверджуючи, що він повинен бути звільнений від військової служби через статус служителя, і наголошуючи на дискримінації Свідків Єгови у відповідному законі. Очікуючи рішення Конституційного суду в подібній справі, Вільнюський регіональний адміністративний суд зупинив провадження.

Конституційний суд у своєму рішенні, серед іншого, зазначив таке:

«... свобода сповідувати та поширювати релігію чи переконання не може слугувати виправданням для ... недотримання законів ... [Кожен] повинен дотримуватися Конституції та законів ... З-поміж іншого, це означає, що на підставі своїх переконань, сповідання релігії чи вірувань ніхто не може відмовитися від виконання конституційно встановлених обов'язків, [таких як] обов'язок громадянина проходити військову службу чи альтернативну службу національної оборони, або вимагати звільнення від цих обов'язків».

Після відновлення провадження у квітні 2019 року Вищий адміністративний суд ухвалив остаточне рішення, вказавши, що конституційний обов'язок громадянина

³ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

проходити обов'язкову військову службу чи альтернативну службу національної оборони поширюється на служителів традиційних і нетрадиційних церков або релігійних організацій у Литві. Відповідно до Конституції не було жодних підстав для звільнення заявника від військової служби чи альтернативної служби національної оборони.

Посилаючись на статтю 9 Конвенції (свобода думки, совісті і релігії), заявник скаржився на те, що йому було відмовлено в праві відмовитися від військової служби, незважаючи на його істинні переконання щодо цього, і на відсутність у зв'язку із цим можливості проходження цивільної служби.

Оцінка Суду

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ відмова від проходження військової чи альтернативної служби може бути проявом релігійних переконань тієї чи іншої особи. Хоча заявник у цій справі не був засуджений за будь-який злочин у цьому аспекті, ЄСПЛ усе ж вирішив, що відмова надати йому статус особи, яка відмовилася від військового обов'язку, була втручанням у його щирі/істинні релігійні переконання. Таке втручання мало підставу в національному законодавстві й впливало з конституційного обов'язку громадян щодо забезпечення громадської безпеки.

ЄСПЛ нагадав, що обов'язкова військова служба накладає важкий тягар на окремих громадян. Необхідно було знайти баланс між необхідністю розділити тягар військової служби та совістю (віросповіданням) особи. Вищий адміністративний суд не з'ясував, чи справді були вагомими причини для того, аби не звільняти заявника від військової служби. Натомість цей суд послідовно ставив конституційні зобов'язання осіб перед державою вище від права на свободу віросповідання. Загалом литовська система обов'язкової військової служби не забезпечила балансу між потребами суспільства загалом та особами, які відмовляються від військової служби з релігійних міркувань і які хочуть зробити певний вклад у суспільство будь-яким іншим чином.

Щодо альтернативної цивільної служби ЄСПЛ вказав, що це не є реальною альтернативою, оскільки вона є частиною військової структури, а призовники в усіх положеннях іменувалися «військовослужбовцями строкової служби». Державам необхідно було створювати альтернативи поза структурами військового командування.

Зрештою, ЄСПЛ встановив, що неповага держави до заперечень заявника проходити військову службу з релігійних міркувань не була «необхідною в демократичному суспільстві», що порушило статтю 9 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 9 Конвенції (свобода думки, совісті і релігії).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 7 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

ŻUREK v. Poland (№ 39650/18)

Обставини справи

Заявник у цій справі є суддею Краківського регіонального суду й займав посаду судді-спікера. Він також був пресекретарем Національної ради правосуддя (далі – Рада), конституційного органу в Польщі, який гарантував незалежність судів та суддів. Справа стосувалася звільнення заявника з Ради до закінчення строку його повноважень і його скарги на те, що він не мав жодного засобу правового захисту для оскарження втрати ним своєї посади. Справа також стосувалася його твердження про реалізацію кампанії, щоб змусити його мовчати.

Уперше заявника було обрано до Ради у 2010 році, а пізніше переобрано у 2014 році на другий чотирирічний термін.

У 2014 році заявника було обрано спікером Ради, й у цій ролі він був одним з головних критиків змін у системі правосуддя, ініційованих законодавчою та виконавчою владою нового Уряду, що прийшов до влади у 2015 році. Зокрема, заявник указував на загрозу судовій незалежності, яка містилася в пропозиціях Уряду.

Проте його повноваження як члена Ради були достроково припинені через набрання чинності новим законодавством у межах широкомасштабної реформи системи правосуддя.

Зокрема, зміни до Закону про Національну раду правосуддя 2017 року передбачали, що судові члени Ради відтепер обиралися не суддями, а Сеймом (*Sejm*) (нижня палата Парламенту) і що новообрані члени негайно замінюють тих членів, які були обрані згідно з попереднім законодавством. Тому коли Сейм 6 березня 2018 року обрав 15 суддів новими членами Ради, повноваження заявника були припинені. Він не отримував жодного офіційного повідомлення. Як наслідок, заявник перестав бути спікером Ради.

На початку 2018 року заявника також було звільнено з посади спікера Краківського регіонального суду.

На підтримку своїх доводів у ЄСПЛ заявник подав інформацію щодо низки вжитих органами влади стосовно нього заходів, зокрема:

- Центральне антикорупційне бюро провело аудит фінансових декларацій заявника за період із листопада 2016 року до квітня 2018 року;
- Міністерство юстиції ухвалило рішення про проведення перевірки (інспекції) роботи заявника в Краківському регіональному суді у квітні 2017 року, а також розсекретило його фінансову декларацію за червень 2018 року.

Заявник також указав, що щодо нього було ініційовано принаймні п'ять дисциплінарних проваджень, які все ще тривають.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 та статтю 13 Конвенції, заявник стверджував, що він не мав доступу до трибуналу (суду) і не мав жодної процедури (судової чи іншої), аби оскаржити дострокове припинення своїх повноважень.

Посилаючись також на статтю 10 Конвенції, заявник стверджував, що його звільнення з посади спікера регіонального суду в поєднанні з рішеннями влади перевірити його фінансові декларації і його роботу мало на меті його покарання за критику урядових змін у законодавстві й застерегти інших суддів від подібних дій.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 6 Конвенції

ЄСПЛ підкреслив, що Уряд не навів жодних причин, які б виправдовували відсутність судового перегляду рішення про дострокове припинення повноважень заявника в Раді, лише повторивши свої аргументи щодо незастосовності статті 6 Конвенції до цієї справи.

Однак, як і в нещодавньому рішенні Великої Палати ЄСПЛ у справі *Grzęda v. Poland*, ЄСПЛ установив, що «право» заявника перебувати на посаді впродовж усього строку згідно з національним законодавством справді було небезпідставним і що таке «право» залучає захист за статтею 6 Конвенції.

Тож пункт 1 статті 6 Конвенції в цій справі є застосовним. Відсутність судового перегляду рішення про припинення повноважень заявника як члена Ради серйозно порушила його право на доступ до суду.

Як і в рішенні у справі *Grzęda*, ЄСПЛ знову зауважив загальний контекст різних судових реформ, проведених польським Парламентом, зокрема реформу Ради, яка позначилася і на заявникові й мала результатом ослаблення суддівської незалежності та те, що широко іменують як кризу верховенства права в Польщі.

Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Він також не визнав необхідним окремо розглядати питання прийнятності та суті скарги за статтею 13 Конвенції, оскільки вона за суттю є аналогічною, що і за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Стаття 10 Конвенції

Уряд стверджував, що вжиті стосовно заявника заходи були нейтральними й застосовувалися до всіх суддів, а тому втручання в його свободу вираження поглядів не було.

Однак ЄСПЛ з'ясував, що ці заходи мають розглядатися в контексті загального фону послідовних реформ Уряду, направлених на послаблення незалежності судових органів, і, зокрема, що всі ці заходи були вжиті після публічних заяв заявника (в інтерв'ю, онлайн-статтях та на YouTube-каналі Ради впродовж 2015–2018 років), які містили критику пропонованих Урядом законів і політики щодо системи

правосуддя. ЄСПЛ також установив, що такі заходи були вжиті органами, контрольованими чи призначеними виконавчою гілкою влади, і що, як видається, вони не були викликані будь-якими обґрунтованими порушеннями з боку заявника в тому, що стосується аудиту його фінансів та перевірки роботи.

ЄСПЛ відзначив те, що заявник, як суддя та член / спікер Ради, не лише мав право й обов'язок висловлювати свою думку на захист верховенства права та суддівської незалежності. Він справді був одним із найважливіших представників суддівської спільноти в Польщі, який послідовно захищав ці основоположні цінності, виступаючи із заявами з професійної точки зору. Тому в його випадку необхідний високий ступінь захисту свободи вираження поглядів, а також суворий нагляд за будь-яким втручанням у його права.

Ретельно дослідивши вжиті стосовно заявника заходи ЄСПЛ, підкреслив, що аудит було розпочато через деякі неуточнені порушення і тривав він 17 місяців без будь-яких конкретних результатів, хоча перевірка роботи заявника в Краківському регіональному суді була розпочата лише через день після отримання анонімного листа, який по суті стосувався його критики судової реформи, а не будь-якої імовірної неправомірної поведінки або здатності виконувати свої суддівські функції. Крім цього, рішення про звільнення заявника з посади судді-спікера цього суду було ухвалено без отримання думки Ради Краківського регіонального суду (*the Board (Kolegium) of the Cracow Regional Court*), як того вимагає національне законодавство.

ЄСПЛ установив, що акумуляція таких заходів може бути охарактеризована як стратегія, направлена на залякування (чи навіть примушення до мовчання) заявника через його погляди. На основі наявних матеріалів ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність будь-якого іншого правдоподібного мотиву.

Крім цього, такі заходи, безсумнівно, мали «стримувальний вплив», адже вони не заохочували участь не лише заявника, а й інших суддів у публічних обговореннях законодавчих реформ, які стосуються судової системи, та глобально з питань, які стосуються незалежності правосуддя.

З урахуванням першочергової важливості свободи вираження поглядів із питань, що становлять суспільний інтерес, ЄСПЛ визнав, що мало місце порушення права заявника на свободу вираження поглядів і що таке втручання не було «необхідним у демократичному суспільстві». Відповідно, було порушено статтю 10 Конвенції. Суддя *Wojtyczek* висловив окрему думку, яка додана до цього рішення.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 16 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник, журналіст, був визнаний відповідальним за наклеп у цивільному провадженні, ініційованому С. П. – високопоставленим адвокатом в адвокатській конторі Республіки Кіпр, через статтю, яку заявник опублікував у національній щоденній газеті «*Politis*» щодо продовження терміну служби С. П. на один рік після досягнення пенсійного віку. Заявника та видавництво зобов'язали, зокрема, спільно та/або окремо відшкодувати С.П. збитки в розмірі 25 000 євро та встановлені законом відсотки. Заявник безуспішно подав апеляцію. Поки тривав судовий розгляд у суді першої інстанції, С. П. було призначено на посаду заступника генерального прокурора.

Оцінка Суду

Справа стосувалася конфлікту між правом на свободу вираження поглядів заявника згідно зі статтею 10 Конвенції та правом С. П. на захист своєї репутації за статтею 8 Конвенції. Опублікована стаття чітко вказувала на С. П., зображала його підлабузником і містила негативні відгуки про продовження терміну його служби. Характеристики, надані С. П. у статті, могли заплямувати його репутацію та спричинити упереджене ставлення до нього в його професійному та соціальному середовищі. Таким чином, вони досягли необхідного рівня серйозності та могли завдати шкоди правам С. П. за статтею 8 Конвенції.

(а) Чи сприяла оскаржувана стаття дискусії, що становить загальний інтерес

Цілком природно, що продовження терміну служби С. П. викликало пильну увагу преси. Це становило суспільний інтерес і спровокувало значні суперечки та політичні дебати, а також стало предметом інших публікацій і коментарів, які, зокрема, визнали це рішення скандалом. Отже, обмеження відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції були незначними.

(b) Статус С. П.

С. П. можна прирівняти до публічної особи з огляду на те, що він:

- обіймав високу посаду в адвокатській конторі Республіки Кіпр;
- прагнув стати наступним Генеральним прокурором, на момент публікації статті його кандидатуру розглядали на цю посаду;
- систематично брав участь у публічних дебатах через публікації в пресі та книги політичного змісту.

⁴ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

Як наслідок, у цьому контексті слід було вважати, що він неминуче і свідомо потрапив до сфери суспільного надбання та став відкритим для пильного розгляду, до якого він мав би продемонструвати вищий ступінь терпимості.

(c) Характер образливих висловлювань та їх фактична основа

Заявник різко критикував продовження терміну служби С. П., оскільки вважав, що для продовження не було надано жодних вагомих причин і що воно відбулося без відома начальника С. П. (Генерального прокурора) у контексті ширшого політичного обміну між президентом Республіки Кіпр і головою Парламенту. З тогочасних публікацій випливало, що інші особи в політичній сфері висловлювали подібне занепокоєння, хоча й не так перебільшено. Отже, різкі та грубі висловлювання заявника варто було розглядати в цьому ширшому контексті.

Заявник використовував уїдливі та іронічний стиль із різкими висловлюваннями, спрямованими на розпалювання суперечок, провокацію громадськості та привернення її уваги. Національні суди зосереджувалися на тоні статті та надмірності використаних висловів, однак не надавали належного значення іншим факторам, які треба було враховувати під час балансування між конкуруючими правами, про які йде мова. Зокрема, незважаючи на визнання того, що С. П. був публічною особою і що продовження його служби було питанням суспільного інтересу, національні суди насправді не врахували ці фактори у своїй оцінці та не розглядали статтю на загальному тлі часу, коли вона була написана. І навіть більше, не було жодних ознак того, що стаття була опублікована недоброросовісно або що національні суди вважали її такою. Крім того, висловлювання, використані в статті, по суті склалися з оціночних суджень, а не конкретних фактів.

Попри те, що під час національного провадження заявник намагався пояснити фактичну основу своїх тверджень, національні суди не опрацювали детально цей аспект. Справді, з огляду на обставини та інформацію, доступну на той час, зокрема попередні публікації щодо питання, на яке посилався заявник, ЄСПЛ не міг дійти висновку, що оскаржувані висловлювання не мали фактичної основи. Отже, аргументи, наведені національними судами для виправдання втручання, не були достатніми, хоча й були доречні.

(d) Суворість застосованого покарання

Сума, присуджена як відшкодування збитків, була непропорційною поставленим цілям. Вона була надзвичайно високою в абсолютному вираженні. Крім того, було важко погодитися з тим, що будь-яка передбачувана чи потенційна шкода репутації С. П. була настільки серйозною, що виправдовувала б компенсацію такого розміру, особливо враховуючи, що під час провадження С. П. був призначений на посаду заступника Генерального прокурора. Це призначення відбулося після публікації статті й може свідчити про конкретну шкоду, якої зазнали репутація та статус С. П.

Незважаючи на те, що суму було повністю сплачено видавництвом, а не заявником, на момент ухвалення рішення заявник особисто був зобов'язаний сплатити суму самостійно або спільно з видавництвом. Така винагорода з огляду на її розмір могла б перешкодити відкритому обговоренню питань, що становлять суспільний інтерес, і той факт, що видавництво врешті-решт вирішило сплатити суму в повному обсязі, не міг змінити цього висновку.

Рішення національних судів становили «втручання» у право заявника на свободу вираження поглядів, яке було передбачене законом, захищене статтею 10 Конвенції і переслідувало законну мету захисту репутації або прав інших осіб. Проте ЄСПЛ визнав, що втручання не було «необхідним у демократичному суспільстві».

ЄСПЛ постановив, що в цій справі мало місце порушення статті 10 Конвенції (одноголосно).

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 5 липня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявниця – правозахисниця – надавала юридичні консультації та соціальну допомогу особам, які вирішили переїхати до Росії з інших республік колишнього Радянського Союзу. Зокрема, вона активно критикувала недоліки російської законодавчої бази та її практичної реалізації, що перешкоджали іммігрантам отримати доступ до державних пільг або подати заяву на отримання російського громадянства.

На знак протесту проти системи реєстрації місця проживання та з міркувань співчуття заявниця надала владі неправдиву інформацію щодо сотень осіб, які не були громадянами Росії і які бажали зареєструвати своє місце проживання в цій країні: вона засвідчила, що всі вони проживали в її квартирі, тоді як насправді вони проживали в іншому місці. За це їй було визнано винною, рішення про що було безрезультатно оскаржено.

Заявниця скаржилася на те, що кримінальне провадження проти неї мало на меті придушення її свободи на висловлення думки щодо системної соціальної проблеми, що було порушенням статті 10 Конвенції, а її дії становили форму громадянської непокори. Також заявниця скаржилася за статтею 7 Конвенції, оскільки їй засудили за дії, які не становили кримінального правопорушення на момент їх вчинення.

Оцінка Суду

Щодо статті 10 Конвенції

Рішення заслуговує на увагу тим, що ЄСПЛ роз'яснив фактори, які мають значення для оцінки того, чи поширюється захист статті 10 Конвенції на певну дію або поведінку, заборонену законом. ЄСПЛ провів дворівневий аналіз: по-перше, він розглянув конкретний закон, який було порушено; по-друге, він розглянув характер оскаржуваної дії.

1. Що стосується *конкретного закону*, який було порушено, ЄСПЛ зосередився на таких характеристиках:

- чи був він загальноприйнятим законом;
- чи був він спрямований на придушення свободи вираження поглядів;
- які законні цілі переслідувалися загалом.

Закон про реєстрацію місця проживання, який, як було встановлено, порушила заявниця, був законом загального застосування. Він не був спрямований на реалізацію свободи вираження поглядів як такої чи будь-якої конкретної форми

⁵ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

вираження поглядів. Він не вийшов за межі вимоги, щоб інформація про місце проживання особи була правдивою та точною, щоб органи влади могли, серед інших цілей, достовірно підрахувати, скільки державних послуг необхідно в кожній місцевості, і забезпечити, щоб офіційна кореспонденція була належним чином адресована та доставлена. Надання недостовірної інформації про місце проживання перешкоджало досягненню цих законних цілей, і органи влади могли вживати заходів для протидії такій поведінці шляхом застосування адміністративної чи кримінальної відповідальності. Закон визнає правопорушенням надання навмисно неправдивої інформації в офіційних заявках для нейтральних регулятивних цілей, і ЄСПЛ не знайшов нічого незвичайного або необґрунтованого в такому підході.

2. Щоб визначити, чи мав оскаржуваний закон вплив на свободу вираження поглядів заявниці, ЄСПЛ проаналізував, чи було його порушено у спосіб, пов'язаний з її реалізацією. Інакше кажучи, ЄСПЛ врахував характер дій заявниці.

Із цією метою ЄСПЛ спирався на два ключові елементи та роз'яснив їх, як зазначено у справі *Murat Vural v. Turkey*. 1) виразний характер дії чи поведінки, розглянутий з *об'єктивної* точки зору; 2) *мета* чи *намір* особи, яка вчиняє відповідну дію або бере участь у відповідній поведінці.

1) На думку ЄСПЛ, щоб діяльність була виразною в *об'єктивному* плані, вона повинна бути комунікативною та спрямованою на широку громадськість. Однак навмисне надання неправдивої інформації органам влади було позбавлене таких ознак і тому не становило акт самовираження. У зв'язку із цим ЄСПЛ порівняв цю справу та справу *Gough v. the United Kingdom*, де публічне оголошення було визнано формою самовираження.

2) Стосовно мети заявниці ЄСПЛ відзначив щирість її переконань щодо неправомірності правил проживання та її намір передати повідомлення протесту із цього приводу. Заявниця справді використовувала різноманітні засоби для підвищення обізнаності про проблеми, з якими стикаються іммігранти, у тому числі намагаючись привернути увагу влади до цих проблем, роблячи заяви для ЗМІ, даючи інтерв'ю та публікуючи відкриті листи. Раніше ЄСПЛ визнав, що протест у формі перешкоджання діяльності, яку заявники не схвалюють, може становити вираження поглядів за змістом статті 10 Конвенції (справи *Steel and Others v. the United Kingdom* та *Hashman and Harrup v. the United Kingdom* [GC] щодо протестів проти полювання шляхом зриву організованого полювання та проти розширення автомагістралі шляхом вторгнення на будівельний майданчик). Проте ЄСПЛ вважав, що є суттєва різниця між застосуванням покарання за певну форму опору законній діяльності інших осіб та активною діяльністю, спрямованою на кримінальне покарання, шляхом надання неправдивих заяв органам влади. Отже, у цій справі ЄСПЛ не міг визнати, що намір заявниці висловити протест звільняє її від обов'язку дотримуватися закону та надає вчиненому порушенню об'єктивно виразного

характеру, тим паче, що жодні репресивні заходи їй не завадили донести свої погляди до відома громадськості.

На думку ЄСПЛ, лише мотивів протесту недостатньо для того, щоб дія, яка підлягає кримінальному осуду, охоплювалася статтею 10 Конвенції. Однак якщо така дія має на меті підготувати матеріал для комунікативної діяльності, вона може охоплюватися цим положенням. У зв'язку із цим ЄСПЛ посилався на справи, у яких заявників притягували до відповідальності за кримінально карані діяння, які були частиною розслідування, проведеного під час збору матеріалів для запланованої публікації чи трансляції, як у справах *Erdtmann v Germany*, де заявник проніс ніж у літак, щоб підготувати телевізійний документальний фільм про недоліки безпеки в аеропорту; *Salihu and Others v. Sweden*, де заявник незаконно придбав вогнепальну зброю, щоб дослідити, наскільки це було легко; *Brambilla and Others v. Italy*, де заявники незаконно перехоплювали повідомлення поліції. ЄСПЛ відмежував цю справу від цієї усталеної практики: заявниця не стверджувала, що вона вчинила правопорушення щодо регулювання місця проживання в межах розслідування будь-яких службових зловживань або з метою підготовки матеріалу для публікації.

Тож ЄСПЛ встановив, що поведінка, за яку заявницю було покарано, не була актом самовираження. Оскільки заявницю було притягнуто до відповідальності за порушення загальноприйнятого закону, який не був спрямований на придушення будь-якої «комунікативної діяльності» заявниці або наслідком втручання в таку діяльність, поведінка, за яку її було покарано, не підпадала під дію статті 10 Конвенції. Тому скаргу заявниці було визнано неприйнятною як таку, що несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

Щодо статті 7 Конвенції

ЄСПЛ повинен був перевірити, чи дії заявниці, вчинені до набрання чинності статтями 322.2 та 322.3 Кримінального кодексу 3 січня 2014 року, становили злочин відповідно до національного законодавства (пункт 29 рішення).

Заявницю було притягнуто до кримінальної відповідальності та засуджено за вказаними статтями за неправдиві твердження в заяві про реєстрацію місця проживання щодо осіб, які не є громадянами Росії, щодо того, що вони проживають у її квартирі на тимчасовій або постійній основі, тоді як вони фактично проживали в іншому місці. Уряд стверджував, що навіть до того, як новий закон набув чинності, заявниця могла бути притягнута до кримінальної відповідальності за ці діяння згідно із статтею 322.1 Кримінального кодексу, яка передбачає покарання за організацію незаконного в'їзду, перебування або транзиту осіб, які не є громадянами Росії (пункт 30 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що не стверджувалося, що відповідні іноземці, яких заявниця зареєструвала як мешканців у своїй квартирі, в'їхали до Росії нелегально або не мали

належних документів, таких як імміграційна картка чи дозвіл на проживання, щоб залишитися на законних підставах у Росії. Фактично заява про реєстрацію за місцем проживання мала супроводжуватися підтвердженням законного проживання в Росії, інакше вона могла бути відхилена. Немає вказівок на те, що певна заявка була відхилена на таких підставах. Таким чином, не видається, що заявниця могла передбачити, що вона нестиме відповідальність за організацію незаконного в'їзду або незаконного перебування негромадян, оскільки необхідний елемент незаконності не було доведено (пункт 31 рішення).

Переходячи до практичного застосування статті 322.1 Кримінального кодексу, ЄСПЛ зауважив, що Уряд не надав доказів того, що власники житла, які подали шахрайські заяви про реєстрацію, були притягнуті до відповідальності за цим положенням. У пояснювальній записці до нового закону зазначалося, що проблема «еластичних квартир», коли сотні людей були зареєстровані їх мешканцями, проживаючи в іншому місці, не обмежувалася кількома поодинокими випадками, а досягла значних масштабів (див. пункт 8 цього рішення). Це мало б спричинити масову судову практику щодо притягнення до відповідальності власників «еластичних квартир» за статтею 322.1 Кримінального кодексу, але жодного обвинувального вироку в ЄСПЛ не було продемонстровано. Пояснювальна записка вказує переважно на те, що російська влада була стурбована відсутністю достатніх правових засобів для вирішення відповідної проблеми. Безкарність недобросовісних власників такого майна за чинного правового режиму, здається, стала головною причиною ухвалення нового закону, який поклав на таких власників кримінальну відповідальність за свою діяльність. І навпаки, відсутність доказів будь-яких попередніх судимостей свідчить про те, що така діяльність не могла переслідуватися згідно з попереднім законодавством (пункт 32 рішення).

Суттєвим є також час відкриття кримінального провадження проти заявниці.

Влада роками знала про її діяльність до ухвалення нового закону. Твердження Уряду про те, що її діяльність становила кримінальне переслідування ще до ухвалення нового закону, було б більш правдоподібним, якби провадження проти заявниці було порушено згідно з раніше чинними положеннями. Однак кримінальне провадження було розпочато лише після набрання чинності новим законом і спочатку тільки щодо трьох випадків (епізодів) «фіктивної реєстрації», які мали місце після дати набрання ним чинності (див. пункт 11 цього рішення). Пізніше було пред'явлено додаткові обвинувачення стосовно періоду до набрання чинності новим законом, незважаючи на заперечення заявниці щодо застосування зворотної сили кримінального законодавства (пункт 33 рішення).

Беручи до уваги наведене, ЄСПЛ вважав, що не було доведено, що дії заявниці становили злочин, який переслідується згідно з національним законодавством до набрання чинності статтями 322.2 і 322.3 Кримінального кодексу 3 січня 2014 року. Із цього випливає, що тією мірою, якою її засудження стосувалося дій,

вчинених до цієї дати, це засудження становило застосування зворотної сили кримінального законодавства, що порушує статтю 7 Конвенції. Отже, мало місце порушення цього положення (пункт 34 рішення).

Висновок

Заяву за статтею 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) було визнано неприйнятною.

Порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 липня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 11 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ)

STRAUME v. Latvia (№ 59402/14)

Обставини справи

Справа стосувалася поведження роботодавця із заявницею (авіадиспетчером та головою профспілки) і її звільнення за заяви стосовно безпеки, адресовані до державних посадовців, які здійснюють нагляд за діяльністю її роботодавця – державного підприємства, від імені профспілки.

У 2005 році заявниця почала працювати офіцером служби управління польотами (диспетчером) у державній авіаційній компанії «*Latvijas Gaisa Satiksme*» (LGS). У 2011 році компанія запропонувала заявниці підписати оновлену посадову інструкцію, що вона і зробила, проте з приміткою, у якій висловила свою незгоду з пунктом щодо просування по службі, який ставив у нерівне становище осіб, які взяли відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами. Через рік заявниця підписала переглянута посадову інструкцію.

У 2011 році заявниця стала головою нової профспілки авіадиспетчерів Латвії. Профспілка просила LGS надати роз'яснення стосовно нещодавнього наказу про графіки роботи авіадиспетчерів. Компанія відповіла, що навчальна робота має проводитися поза звичайними робочими змінами, що мало б вважатися додатковою роботою і оплачуватися окремо. В наступному листуванні профспілка стверджувала, що навчальна робота не фіксувалася, а тому інструкторам не виплачували додаткові виплати, на які вони мали право. Профспілка підкреслила, що це, серед іншого, може вплинути на безпеку польотів, і стверджувала, що рада LGS не дотримувалася відповідних положень закону (що порушувало законні права працівників LGS) та неналежним чином керувала активами компанії. Профспілка відзначила суспільну важливість ситуації. Також вона вказала: «Незважаючи на те, що профспілка неодноразово намагалася знайти конструктивне вирішення цього питання шляхом переговорів, ситуація стала некерованою і серйозно загрожує як якості обслуговування авіакомпаній, так і здатності LGS зростати й конкурувати на міжнародному ринку».

Заявниця від імені голови профспілки підписала відповідного листа, адресованого Міністрові транспорту й іншим посадовим особам.

У відповідь 19 авіадиспетчерів звернулися до LGS, аби дистанціюватися від листа профспілки, імовірно, під тиском LGS.

Агентство цивільної авіації вказало, що заяви профспілки стосовно безпеки польотів були «надзвичайними», зазначаючи, що такі питання мали б порушуватися через відповідні канали.

Рада LGS закликала всіх членів профспілки підписати листи, в яких зазначити про гарантію дотримання ними стандартів безпеки, погрожуючи тим, що відмова

підписати такий лист призведе до можливого відсторонення / зупинення діяльності. LGS закликав членів профспілки не «шукати допомоги ззовні», оскільки це може лише їм нашкодити. В результаті заявницю було відсторонено від здійснення нею своїх обов'язків та обмежено в доступі до будівлі. Низка авіадиспетчерів у підтримку заявниці написали листи. Згідно із зазначеними в цих листах твердженнями працівники, які висловлювали позитивне ставлення до заявниці, наприклад вітали її з днем народження, зазнавали утисків / переслідувань від компанії. Після відсторонення заявницю змушували перебувати в просторі, тобто приходити на роботу, проте не виконувати своїх обов'язків.

Зрештою розслідування рекомендувало звільнити заявницю. Під час спору впродовж деяких періодів LGS припинила виплачувати заявниці заробітну плату.

Заявниця оскаржила вжиті LGS заходи до суду. Компанія подала зустрічний позов, вимагаючи повного припинення дії трудового контракту заявниці, посилаючись на втрату до неї довіри через відмову підписати оновлену посадову інструкцію й умисне поширення неправдивих відомостей про LGS. За результатами закритого провадження суд першої інстанції задовольнив зустрічну позовну заяву. Суд указав, що заявниця написала листа від себе й без необхідності створила кризу своїми заявами, поставивши під сумнів свою здатність виконувати покладені на неї посадові обов'язки. Суд дійшов висновку про недоцільність посилання у її справі на права людини. Заявниця оскаржила це рішення.

LGS успішно звернулася до апеляційного суду з проханням провести закритий судовий розгляд з міркувань безпеки правил польотів. Апеляційний суд підтримав рішення суду першої інстанції. Далі, розглянувши касаційну скаргу, Верховний суд у лютому 2014 року, підтримав ці рішення. Жодне з них публічно не проголошували.

Заявницю було переобрано головою профспілки 1 лютого 2013 року.

Під час цього провадження у внутрішніх звітах, а також звітах національних та міжнародних органів висловлювали занепокоєння щодо дотримання LGS правил контролю за повітряними рухом і безпекою.

Посилаючись на статтю 11 Конвенції у світлі статті 10 Конвенції, заявниця скаржилася на негативні наслідки, яких вона зазнала через написаний як головою профспілки лист до державних органів. На підставі статті 6 Конвенції вона скаржилася на закритий судовий розгляд її апеляційної скарги й на те, що рішення судів не проголошували публічно.

Оцінка Суду

Стаття 11 Конвенції у світлі статті 10 Конвенції

ЄСПЛ вважав, що в контексті профспілки право на свободу вираження поглядів є тісно пов'язаним з правом на свободу зібрань та об'єднання. Оскільки суть скарги заявниці полягала в тому, що її було покарано за здійснення профспілкової

діяльності, й у свавільному запереченні національними судами профспілкового елемента спору, ЄСПЛ вирішив розглянути цю скаргу за статтею 11 Конвенції, протлумаченою у світлі статті 10 Конвенції.

ЄСПЛ висловив сумніви в тому, що вжиті до заявниці заходи охоплювалися законом, проте вирішив керуватися тим, що втручання в її права мало правову основу.

ЄСПЛ вказав, що розглядувані заходи мали легітимну мету захисту прав інших (у цій справі – роботодавця заявниці).

Питання, яке залишалося з'ясувати, – чи дотримали органи влади справедливого балансу між правами заявниці та її роботодавця. Варто з'ясувати контекст, у межах якого були зроблені заяви (зокрема, чи становили вони частину законної профспілкової діяльності); характер заяв (зокрема, чи було перевищено межі допустимої критики); завдану роботодавцеві або іншим особам шкоду; характер і суворість санкцій чи інших наслідків.

Як установив ЄСПЛ, заявниця підписала заяву як голова профспілки і це було частиною профспілкової діяльності, пов'язаної з роботою членів профспілки. ЄСПЛ вважав, що національні суди не оцінили, чи мали зроблені в заяві висновки достатню фактологічну основу й чи були вони насправді допустимою критикою. Вони також не перевірили висловлені факти, покладені в основу заяв, а лише те, чи існували заявлені потенційні наслідки. ЄСПЛ вказав, що лист був професійною оцінкою потенційного впливу виявлених недоліків, яка мала достатню фактологічну основу, і не міг розглядатися як необґрунтований докір LGS. Наслідки для заявниці були вкрай суворими й цілком могли мати стримувальний вплив на членів профспілок. Крім того, ЄСПЛ вирішив, що більшість дій LGS були явно направлені на чинення тиску на членів профспілок.

Загалом ужиті в цій справі заходи не були пропорційними переслідуній легітимній меті і тому не були «необхідними в демократичному суспільстві», що порушує статтю 11 Конвенції, взяту разом зі статтею 10 Конвенції.

Стаття 6 Конвенції

Слухання справи по суті в суді першої інстанції проводилося в закритому судовому засіданні в інтересах «більш ефективного та успішного здійснення правосуддя». І навпаки, апеляційний суд заявив, що закриті судові засідання були «необхідними для захисту державної чи комерційної таємниці», а Верховний суд розглядав справу в письмовому провадженні.

ЄСПЛ не міг дійти висновку, що закриті судові засідання було необхідним для захисту перелічених суспільних інтересів. Національним судам не вдалося зіставити наведені підстави з фактичними обставинами справи, зокрема розглянути питання про те, чи виправдовувала закритий судовий розгляд імовірно конфіденційна

інформація щодо безпеки польотів. ЄСПЛ вказав, що через предмет справи необхідність публічного контролю була особливо сильною.

Крім того, жодне з рішень не проголошувалося публічно, так само як і повні тексти судових рішень не були доступні суспільству. Ураховуючи, що Уряд не зміг обґрунтувати розгляд справи в закритих судових засіданнях, методи, за допомогою яких громадськість може отримати доступ до судових рішень, також були визнані недостатніми.

Тому було порушено статтю 6 Конвенції через незабезпечення права як на публічний судовий розгляд, так і на публічне проголошення рішення.

Висновок

Порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 2 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявниками в цій справі є конфедерація профспілок та асоціацій, асоціація та профспілка, а також окремі члени профспілок. Їхня скарга стосувалася суперечливих колективних договорів між компанією та різними профспілками щодо працівників, які працювали в одному структурному підрозділі компанії.

У 2015 році національний законодавчий орган ухвалив Закон про уніфікованість колективних договорів (Закон), який передбачав нове рішення в разі суперечливих колективних договорів. Відповідно до цього положення залишався застосовним лише колективний договір, укладений профспілкою, яка мала найбільшу кількість членів, зайнятих у структурному підрозділі відповідної компанії. Інші колективні договори втрачали чинність.

Заявники подали безуспішну конституційну скаргу до Федерального конституційного суду, спрямовану проти Закону, та стверджували, що відповідні законодавчі положення порушували, зокрема, їхнє право створювати асоціації, захищати й покращувати умови праці та економічні умови згідно з Основним Законом.

Оцінка Суду

Право

Стаття 11 Конвенції

(а) Чи мало місце втручання

Оскаржувані положення Закону могли призвести до того, що колективний договір, укладений профспілкою з роботодавцем, ставав би повністю незастосовним, якщо суперечив іншому колективному договору, який містив принаймні частково відмінні положення щодо умов праці та збігався з угодою профспілки меншини щодо місця, часу, структурного підрозділу й посади працівників, та був укладений іншою профспілкою, яка мала більше членів у структурному підрозділі відповідної компанії. Крім того, в результаті оскаржуваних положень, профспілки могли бути зобов'язані розкривати кількість своїх членів у структурному підрозділі під час розгляду в суді з трудових спорів, щоб визначити профспілкову більшість, і таким чином їх чисельність у разі масових протестів. Ці положення втручалися в право заявників створювати профспілки та вступати до них згідно з пунктом 1 статті 11 Конвенції,

⁶ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

що включає право як профспілок, так і їхніх членів вести колективні переговори з роботодавцем.

(b) Чи було втручання виправданим

Оскаржуване втручання було «передбачене законом» і переслідувало законну мету захисту прав інших осіб, а саме працівників, які не обіймають ключові посади, та профспілок, які захищають їхні інтереси, а також права роботодавця. Тож ЄСПЛ мав визначити, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві.

Профспілки, яких це стосується, не втратили права як такого на ведення колективних переговорів (у разі потреби права розпочати страйк у цьому контексті) і на укладення колективних договорів. Відповідне положення мало на меті заохотити профспілки до координації переговорів щодо укладення колективних договорів. У разі неузгодженості воно передбачало різні правові наслідки щодо суперечливих колективних договорів, укладених із роботодавцем (у тому, що залишався застосовним лише той колективний договір, який був укладений найбільшою профспілкою в межах структурного підрозділу). Обмеження обсягу свободи профспілок і, зокрема, права на ведення колективних переговорів згаданим положенням було здійснено в декількох аспектах:

- профспілки, чії колективні договори стали незастосовними, мали право прийняти законодавчі положення колективного договору профспілкової більшості повністю. Отже, ці профспілки не були залишені без жодного колективного договору проти їхньої волі;

- профспілки меншин зберегли за собою право ефективно пред'являти претензії та робити подання роботодавцю щодо захисту інтересів своїх членів, вести переговори з роботодавцем й укласти колективні договори;

- конфліктні колективні договори не стали б незастосовними, якби не було дотримано встановленого законом обов'язку заслухати ці профспілки. Конфліктний колективний договір міг би стати незастосовним відповідно до національного законодавства, лише якщо профспілка більшості серйозно та ефективно врахувала інтереси працівників певних професій або галузей, колективний договір яких став незастосовним;

- довгострокові виплати, такі як внески на пенсію в угоді профспілки меншини, могли бути визнані незастосовними, лише якщо в договорі профспілки більшості містилася порівняна вигода;

- у процедурі визначення того, яка з кількох профспілок мала більшість членів у цьому підрозділі та чий колективний договір таким чином застосовний, необхідно було уникати розголошення кількості членів профспілки в структурних підрозділах, якщо це можливо.

З огляду на обсяг обмеження на ведення колективних переговорів втручання у право заявників на ведення колективних переговорів не можна вважати таким,

що впливає на істотний елемент свободи профспілок, без якого ця свобода втратила б зміст. Право на ведення колективних переговорів не охоплювало «права» на колективний договір. Суттєвим було те, що профспілки могли пред'явити претензії роботодавцю та бути вислухані роботодавцем. Це фактично гарантували на практиці оскаржувані положення національного законодавства, як їх тлумачить Федеральний конституційний суд. Крім того, право профспілкових меншин на страйк як важливий інструмент захисту професійних інтересів своїх членів оскаржуваними положеннями не обмежувалося.

У своїй усталеній практиці ЄСПЛ розглядав більш масштабні обмеження права на ведення колективних переговорів, зокрема повне виключення права профспілок меншості або менш представницьких профспілок узагалі укладати колективні договори.

ЄСПЛ нагадав, що обсяг свободи розсуду держав також залежить від мети, яку переслідує оскаржуване обмеження, і конкуруючих прав інших осіб, які можуть постраждати внаслідок необмеженого здійснення права на ведення колективних переговорів. Оскаржувані положення були спрямовані, серед іншого, на забезпечення справедливого функціонування системи колективних переговорів шляхом утримання профспілок, які представляють працівників на ключових посадах, від того, щоб вони окремо вели переговори щодо колективних договорів на шкоду іншим працівникам, а також на сприяння загальному компромісу. Ті цілі, які обстоювали права зазначених інших працівників і профспілок, що захищають їхні інтереси, а також права роботодавця, слід було вважати дуже вагомими, оскільки вони були спрямовані на зміцнення всієї системи колективних переговорів, а отже профспілкової свободи як такої.

Спостерігався високий ступінь розбіжності між національними системами у сфері захисту прав профспілок. Практика ЄСПЛ та порівняльний матеріал, наданий третіми сторонами, які вступили у справу, свідчили, що більшість Договірних Сторін мали правила, які перешкоджали застосуванню кількох суперечливих колективних договорів. Навіть більше, правові системи, що дозволяють укладати колективні договори (більш обмежувальні, ніж спірні положення в цій справі) лише «представницьким» профспілкам, були визнані міжнародними органами такими, що узгоджуються з відповідними міжнародно-правовими інструментами.

З огляду на зазначене держава-відповідач мала свободу розсуду щодо обмеження свободи профспілок, про яке йдеться. Таку свободу розсуду тим паче мало бути надано, оскільки законодавча влада повинна була зробити важливий політичний вибір, щоб досягти належного балансу між відповідними інтересами працівників (включно з конкуруючими інтересами різних профспілок) і керівництва.

Крім того, той факт, що оскаржувані положення можуть призвести до втрати привабливості й таким чином до зменшення членства менших профспілок, які часто представляють певні професійні групи, сам по собі не порушує права членів

профспілок приєднуватися до таких профспілок або залишатися в них, яке вони повністю зберегли.

Відповідно, не було невинуватеного втручання в право заявників на ведення колективних переговорів, істотні елементи якого вони могли реалізувати, представляючи інтереси своїх членів і ведучи переговори з роботодавцями від імені своїх членів. Оскільки держава-відповідач користувалася свободою розсуду в цій сфері, не було жодних підстав вважати, що оскаржувані положення спричиняють непропорційне обмеження прав заявників за статтею 11 Конвенції.

ЄСПЛ постановив, що в цій справі не було порушення статті 11 Конвенції (п'ять голосів проти двох).

Висновок

Відсутність порушення статті 11 Конвенції (право на свободу зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 5 липня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 14 КОНВЕНЦІЇ (ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ)

SAVICKIS AND OTHERS v. Latvia (№ 49270/11)

Обставини справи

Справа стосувалася виплат у Латвії трудових пенсій «негромадянам, які постійно проживають», до обрахунку яких не включався період роботи в інших радянських республіках під час окупації Латвії СРСР, на відміну від громадян Латвії, до обрахунку пенсій яких такий період включався.

У 1996 році в Латвії було запроваджено систему соціального забезпечення, за якою до обрахунку періоду для пенсії враховувалися періоди роботи в Латвії до моменту відновлення нею своєї незалежності. Для громадян Латвії періоди роботи в інших радянських соціалістичних республіках також враховувалися. Однак для «негромадян, які постійно проживають» (*nepilsoņi*) – осіб, які переїхали з інших радянських соціалістичних республік під час радянської окупації Латвії, робота в інших республіках буде враховуватися лише за особливих обставин, як це мало місце у справах заявників.

Пан Savickis народився в Росії; близько 21 року працював у цій державі. Він успішно домігся ухвалення рішення про включення цього періоду для обрахунку його пенсії, проте це рішення не було ретроактивним. Згодом заявник помер; він не мав близьких родичів, які бажали продовжувати розгляд замість нього.

Пан Nesterovs народився в Азербайджані, відпрацювавши в СРСР та будучи призовником у Східній Німеччині, розпочав роботу в Латвії у віці 30 років. Для обрахунку пенсії період його роботи поза межами Латвії не був узятий до уваги.

Пан Podojako народився в Росії; він пройшов військову службу в цій державі й розпочав роботу в Латвії в 1968 році. Для обрахунку його пенсії період військової служби не брався до уваги, і йому було відмовлено в достроковому виході на пенсію.

Пані Sivicka народилася в Узбекистані; вона працювала в Узбекистані, Німеччині, Росії та Білорусі, а також була волонтеркою в армії до початку своєї роботи в Латвії у віці 41 року. Спочатку її пенсія була визначена без урахування періоду роботи поза межами Латвії. Пізніше це рішення було змінено й найперше було враховано період її роботи в Білорусі, потім – у Росії, але не було враховано період роботи в Узбекистані. Заявниця не скаржилася на неврахування періоду її роботи в Німеччині чи в армії.

Пані Vagarova народилася в Росії; вона працювала в цій державі, Узбекистані, Туркменістані та Таджикистані до того, як переїхала до Латвії у віці 44 років. Спочатку період її роботи за кордоном не враховувався для визначення розміру пенсії. Пізніше такий підхід було змінено й враховано період роботи лише в Росії. Із часу подачі своєї заяви ця заявниця набула громадянства Росії.

На основі таких пенсійних розрахунків чотирьом із п'яти заявників було відмовлено в достроковому виході на пенсію.

Відповідні рішення судів

У 2001 році Конституційний суд Латвії ухвалив рішення щодо цього питання, вирішивши, що пенсійні виплати засновані на принципі солідарності та як такі не створюють зв'язку між вкладками й подальшими виплатами, а тому не є майновим правом. Суд указав, що Латвія не має брати на себе зобов'язання інших держав щодо таких виплат.

У 2009 році Велика Палата ЄСПЛ ухвалила рішення *Andrejeva v. Latvia* (№ 55707/00) і дійшла висновку про наявність не виправданої різниці в поводженні з латвійцями та «негоромадянами, які постійно проживають» і про те, що держава не може бути звільнена від відповідальності попри відсутність міжнародних угод, які б регулювали цю сферу. Велика Палата ЄСПЛ відхилила аргументи Уряду про те, що заявниця могла набути громадянства Латвії, аби мати права, визнавши при цьому порушення статті 14 Конвенції, взятої разом зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Після рішення ЄСПЛ у справі *Andrejeva* пан Savickis, пан Nesterovs, пані Sivicka та пані Vagarova не домоглися перерахунку своїх пенсій і розпочали адміністративне провадження. Їхній позов було відхилено у 2009 році. Національні суди вказали, що висновки ЄСПЛ були застосовними лише до пані *Andrejeva*. Суди вирішили, що для поновлення цієї справи потрібно вносити зміни до законодавства. Ці четверо заявників звернулися до Конституційного суду Латвії з проханням переглянути це рішення на основі спірної різниці в поводженні між громадянами та «негоромадянами, постійно проживають» при обрахунку їхніх трудових пенсій, що суперечило Конституції та Конвенції. Заява пана Podojako була пізніше приєднана до заяв заявників.

Конституційний суд Латвії вказав, що Латвія не є правонаступником прав та зобов'язань колишнього СРСР і що «згідно з доктриною правонаступництва держав від відновленої держави не вимагалось брати на себе будь-які зобов'язання, що впливають із зобов'язань держави-окупанта». Крім того, цей суд указав, що «різниця в поводженні при обрахунку пенсій для громадян і "негоромадян, які постійно проживають" мала об'єктивні та розумні підстави».

Конституційний суд Латвії вирішив, що заявники не були позбавлені своїх пенсій і що різниця у ставленні була виправданою та пропорційною, і відхилив вимоги заявників.

Посилаючись на статтю 14 Конвенції, взяту разом зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, заявники скаржилися, що через статус «негоромадян, які постійно проживають» з ними поведилися несправедливо порівняно

з громадянами Латвії стосовно суми трудової пенсії та права на достроковий вихід на пенсію.

Оцінка Суду

ЄСПЛ звернув увагу на смерть пана Savickis і відсутність у нього близьких родичів, які бажали б підтримувати його заяву, і тому виключив відповідну частину заяви.

Інша частина скарг чотирьох заявників стосувалася лише тих періодів роботи поза межами держави-відповідача, які могли б бути враховані при визначенні розміру пенсії громадянина Латвії. Заявники також скаржилися на неможливість дострокового виходу на пенсію через це.

ЄСПЛ нагадав, що Конвенція не передбачає права на пенсію загалом чи пенсію конкретного розміру. Проте в разі запровадження пенсійної системи держава має зробити це згідно з вимогами статті 14 Конвенції. ЄСПЛ вирішив, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції та стаття 14 Конвенції є застосовними до цієї справи.

Зокрема, ЄСПЛ відзначив таке:

- всі заявники, окрім пана Podoļako, переїхали до Латвії вже дорослими;
- відсутність двосторонніх угод між Азербайджаном та Узбекистаном, що вплинуло на деякі пенсії заявників;
- відсутність договору про строки військової служби;
- перерахунок пенсій на основі двосторонньої угоди між Латвією та Росією, що покращило ситуацію деяких заявників.

ЄСПЛ повторив свій висновок у рішенні *Andrejeva* про те, що громадянство було єдиним критерієм розрізнення пенсійних виплат різним категоріям осіб у Латвії, зокрема громадян та «негромадян, які постійно проживають», і встановив також, що це є застосовним і в цій справі. З урахуванням цього ЄСПЛ визначив, що для обґрунтування такої різниці потрібні вагомі підстави з огляду на специфіку справи та свободу розсуду, надану Договірним Державам.

ЄСПЛ переконався в тому, що стосовно пенсій заявники були у відносно однаковій ситуації з громадянами Латвії. Він також указав, що заявлені цілі Держави – відбудова життя нації після відновлення та захист економічної системи країни – були легітимними.

Щодо пропорційності вжитих органами влади заходів ЄСПЛ вирішив, що Латвія не мала обов'язку взяти на себе пенсійні зобов'язання, які належать до радянського періоду або обумовлені окупацією СРСР. ЄСПЛ зазначив, що преференційний режим, наданий громадянам Латвії, відповідав меті відбудови життя нації.

ЄСПЛ підкреслив, що правовий статус заявників був значно обумовлений їхнім прагненням, а не незмінною ситуацією, особливо з урахуванням тривалого періоду,

впродовж якого заявники могли набути громадянства Латвії, на відміну від справи *Andrejeva*. Заявники не були позбавлені основних пенсійних виплат і так само не втратили виплат, набутих завдяки відповідним трудовим періодам. ЄСПЛ повторив, що пенсії за віком у Латвії ґрунтувалися на внесках за соціальним страхуванням на основі принципу солідарності та що держави мають широку свободу розсуду в цій сфері. ЄСПЛ переконався в тому, що різниця в поводженні переслідувала законні цілі та що наведені Урядом причини для цього справді були достатньо вагомими.

Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що національні органи влади діяли в межах своєї свободи розсуду стосовно оцінки пенсійних прав заявників. Тож жодного порушення не було.

Суддя Wojtyczek висловив окрему збіжнудумку. Судді O'Leary, Grozev та Lemmens висловили спільну окрему розбіжну думку. Суддя Seibert-Fohr висловила окрему розбіжну думку, до якої приєдналися судді Turković, Lubarda та Chanturia. Ці думки додані до рішення.

Висновок

Відсутність порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації), взятої разом зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 9 червня 2022 року та є остаточним.

СТАТТЯ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ (ЗАХИСТ ВЛАСНОСТІ)

BTS HOLDING, A.S. v. Slovakia (№ 55617/17)

Обставини справи

Ця справа стосувалася невиконання арбітражного рішення, ухваленого Міжнародним арбітражним судом (далі – ICC) при Міжнародній торговій палаті в Парижі (далі – ICA), стосовно Національного фонду майна Словаччини (далі – NPF).

Компанія-заявник уклала угоду з NPF, приватизаційним агентством країни, про придбання контрольного пакету акцій аеропорту міста Братислави, який підлягав приватизації. Після розірвання NPF угоди компанія-заявник звернулася до ICC щодо повернення їй сплачених нею сум. Спір було врегульовано шляхом ухвалення арбітражного рішення на користь компанії-заявника. Згідно з умовами розгляду ICC спорів сторони, передавши для розгляду ним спір, зобов'язувалися невідкладно виконати арбітражне рішення, як це передбачено Арбітражними правилами ICC та підтверджено Генеральним секретарем ICA. Жодна із сторін не заперечувала юрисдикції ICC під час арбітражного провадження. Компанія-заявник вимагала виконання арбітражного рішення, і суд першої інстанції уповноважив судового державного виконавця на виконання цього рішення. Внаслідок поданого заперечення NPF на виконання цього рішення національні суди відмовили у виконанні арбітражного рішення з мотивів публічного порядку та формальних процесуальних підстав.

Компанія-заявник скаржилася на свавільну відмову у виконанні арбітражного рішення, ухваленого на її користь, що становило порушення її прав за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Оцінка Суду

Застосовність

Арбітражне рішення було достатньо обґрунтованим, аби вважатися «майном» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Не оскаржувалося, що воно набрало законної сили та було обов'язковим до виконання: хоча це рішення могло бути оскаржене згідно з процедурами, передбаченими для цієї мети, в межах юрисдикції місця проведення арбітражного розгляду, такі процедури в цій справі не використовувалися. Крім того, з огляду на Конвенцію про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йоркська конвенція) і відповідні положення Закону Словаччини про арбітражне провадження іноземні арбітражні рішення, в принципі, підлягали виконанню в Словаччині. Ухвалення окремого рішення для визнання арбітражного рішення не вимагалось; за законом його юридичне визнання розглядалось через призначення судового виконавця для виконання цього

рішення. Поза межами питання про імпліцитний характер такого визнання підтримувані компанією-заявником процедури на національному рівні були виключно виконавчими. Оскільки було зрозуміло, що правові межі цих процедур для розгляду заперечення NPF проти виконання рішення не передбачали жодного перегляду арбітражного рішення по суті, такий розгляд обмежувався будь-якими перешкодами для виконання арбітражного рішення, що з'являлися після його ухвалення.

По суті

Невиконання арбітражного рішення національними судами становило втручання в право компанії-заявника на мирне володіння своїм майном, яке підлягало розгляду в межах загального правила, вміщеного в першому реченні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки воно не було позбавленням майна або заходом із контролю за його використанням у розумінні другого й третього речень цього пункту відповідно. Далі ЄСПЛ висловив серйозні сумніви щодо такого втручання. Зокрема, після детального розгляду кожної з підстав, яку зазначали національні суди, здавалося, що ці підстави не охоплювалися законодавчою базою для обґрунтування відмови у виконанні іноземного арбітражного рішення, виконання якого передбачали положення національного законодавства та Нью-Йоркської конвенції. Водночас, навіть припустивши, що відмова у виконанні арбітражного рішення із цих підстав керувалася відповідністю загальному інтересу, не було продемонстровано, що вона була пропорційною такій меті. Уряд не навів жодних аргументів щодо цього аспекту справи. Крім того, зосередивши увагу на елементах, які нібито перешкоджають виконанню арбітражного рішення з огляду на публічний порядок чи процесуальні формальності, національні суди не врахували вимог захисту основоположних прав компанії-заявника та необхідності встановлення справедливого балансу між ними й загальними інтересами прав суспільства.

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

L.V. v. Lithuania (№ 38121/20)

Обставини справи

Справа стосувалася відмови органів влади Литви видати заявникові, який постійно проживав у державі на основі надання йому додаткового захисту, паспорт іноземця з тієї підстави, що він міг звернутися з проханням про його отримання до органів влади країни свого походження. Заявник указував, що його права за статтею 8 Конвенції та статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції були порушені.

Заявник, громадянин Росії чеченського походження, у 2001 році прибув до Литви; пізніше йому надавався додатковий захист у період між 2004 та 2008 роками через війну та масові порушення прав людини в Чеченській Республіці. Його заяви про надання притулку були відхилені. У 2008 році заявник отримав дозвіл на постійне проживання з підстави того, що він безперервно законно проживав у Литві впродовж п'яти років. До цього, у 2004 році, заявник отримав паспорт іноземця. До 2018 року після спливу строку дії попереднього документа йому видавали новий. Однак надалі органи влади відмовилися видати заявникові такий паспорт через те, що він не виконав одну з трьох умов, передбачених законом: з об'єктивних підстав він не міг отримати чинний паспорт чи відповідний проїзний документ в органах влади країни свого походження. Заявник безуспішно намагався оскаржити таку відмову до національних судів.

Оцінка Суду

Застосовність

У цій справі ЄСПЛ вперше розглянув відмову у видачі іноземцю проїзного документа. На думку ЄСПЛ, стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції не може вважатися такою, що накладає на Договірні Держави загальний обов'язок видавати іноземцям, які проживають на їхніх територіях, будь-який документ, який дозволяє їм виїхати за кордон. Водночас ЄСПЛ наголосив, що, за пунктом 2 статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції, право залишати будь-яку країну, включно з власною, гарантується «кожному». Заявник законно проживав у Литві й не мав жодних інших чинних документів, що посвідчують особу, виданих йому литовською владою. Крім того, оскільки згідно з національним законодавством наявний у заявника дозвіл на проживання не давав йому права виїзду за кордон, право заявника на виїзд із Литви не було б практичним та ефективним без отримання ним проїзного документа певного виду. Зрештою, литовське законодавство наділяло іноземців, які законно проживають на території Литви, правом отримати паспорт іноземця

за умови відповідності певним умовам. Тому стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції в цій справі є застосовною.

По суті

ЄСПЛ вирішив, що було втручання у право заявника на свободу пересування. Зокрема, хоча згідно з відповідним законодавством ЄС заявник, будучи постійним мешканцем Литви, мав право перетинати кордон між державами-членами ЄС без проїзного документа, такий документ за певних обставин міг бути необхідним при переміщенні в межах Шенгенської зони. Крім того, без чинного проїзного документа заявник був позбавлений можливості відвідувати країни поза межами Шенгенської зони та ЄС, зокрема Сполучене Королівство, де проживали його діти.

Таке втручання здійснювалося відповідно до національного законодавства. Однак необхідності з'ясувати, чи переслідувало спірне втручання легітимну мету, немає, адже в будь-якому разі воно не було «необхідним у демократичному суспільстві» з таких причин.

У цій справі на відміну від раніше розглянутих ЄСПЛ справ за цим положенням Конвенції, які стосувалися вжиття різних заходів, спрямованих на виключення можливості залишення країни заявниками, литовська влада не намагалася обмежити заявника в залишенні країни. Відмова видати йому паспорт іноземця обґрунтовувалася тим фактом, що він міг отримати проїзний документ в російських органах влади.

ЄСПЛ не зміг розглянути питання про те, чи правильно органи влади оцінили ризики, з якими ймовірно зіткнувся заявник у країні свого походження, оскільки ця процедура завершилася за шість місяців до подачі заявником заяви до ЄСПЛ, й тому це не було предметом розгляду в ЄСПЛ. До завдань ЄСПЛ також не належить ухвалення рішень про правильне тлумачення або застосування національного законодавства про надання притулку, оцінка його сумісності з відповідними директивами ЄС або визначення статусу, який заявникові мав би бути наданий за національним правом. Проте литовська влада впродовж певного часу в низці випадків визнавала, що заявник не може безпечно повернутися до країни свого походження. Після останнього такого рішення у 2008 році заявник скористався можливістю отримати більш сприятливий дозвіл на проживання. Тому припинення регулярного надання додаткового захисту заявникові обумовлювалося обставинами, не пов'язаними із ситуацією в країні його походження або причинами, через які він раніше такий статус намагався отримати. Справді, на жодному з етапів національні органи влади після оцінки ситуації в країні походження заявника та його конкретних обставин не ухвалювали рішення про те, що він більше не потребує додаткового захисту й міг би не боятися звернутися до російських органів влади.

Крім того, вагомим було те, що заяви заявника про надання йому статусу біженця були відхилені та що він не продемонстрував наявності будь-якого

переслідування, яке стосувалося його особисто. Проте його твердження, що він боявся контактувати з російськими органами влади через причини, які раніше були підставою надання йому додаткового захисту, не були належним чином розглянуті в межах національного провадження. До того ж литовське законодавство згодом визнало, що особи, які користуються додатковим захистом, можуть мати цілком обґрунтовані побоювання контактувати з органами влади своєї країни; такі побоювання нині вважаються об'єктивною підставою неможливості отримання проїзного документа в таких органах.

Тим паче, упродовж майже 10 років литовська влада погоджувалася з тим, що заявник не міг отримати паспорт у російських органах влади. Хоча Уряд стверджував, що подальша відмова заявнику у видачі проїзного документа обґрунтовувалася зміною практики російських органів влади з видачі паспортів своїм громадянам, які проживають за кордоном, не було жодної вказівки на те, що литовська влада оцінила, чи була доступною заявникові така можливість на практиці з огляду на конкретні обставини, зокрема факт його проживання в Литві впродовж майже 20 років, і що в межах всього цього періоду він не мав жодного чинного російського документа, що посвідчує особу.

Як наслідок, рішення про відмову заявникові у видачі паспорта іноземця було ухвалене за відсутності як процесу урівноваження, так і забезпечення того, щоб такий захід був виправданим і пропорційним у цій ситуації. Ця відмова обґрунтовувалася формальними підставами, а саме тим, що заявник не довів наявність ризику його переслідування і що на той час він не вважався прохачем притулку, разом із відсутністю належного розгляду ситуації в країні його походження, а також імовірною можливістю отримання російського паспорта за відсутності оцінки доступності цього для заявника на практиці в контексті його індивідуальних обставин.

Висновок

Порушення статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 червня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

КОНСУЛЬТАТИВНІ ВИСНОВКИ ЗГІДНО З ПРОТОКОЛОМ № 16 ДО КОНВЕНЦІЇ

Консультативний висновок на запит Вищого адміністративного суду Французької Республіки (*Conseil d'État*) щодо відповідних критеріїв для оцінки за статтею 14 Конвенції, взятою разом зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, законодавчого положення про різницю у ставленні до асоціацій землевласників, офіційно визнаних на дату створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців, і асоціацій, створених після цієї дати (запит № P16-2021-002)

Обставини справи та національного провадження

Законодавча поправка, ухвалена статтею L. 422-18 Кодексу про навколишнє середовище, у редакції Закону № 2019-773 від 24 липня 2019 року у Франції дозволила певним землевласникам, які об'єдналися в асоціацію до дати створення затвердженої Муніципальної асоціації мисливців (*Association communale de chasse agréée* або АССА) у своєму муніципалітеті та земля яких (загальна площа) досягла встановленого законом мінімального порогу, вийти з АССА та відновити виключні права полювання на своїй землі. Натомість землевласники, землі яких відповідали такому ж мінімальному порогу загальної площі, але чия асоціація була сформована після створення АССА, не мали такого права.

АССА було створено в 1964 році Законом, відомим як «*Loi Verteille*». Відповідно до цього Закону право полювання належить власникам землі. Однак створення АССА призвело до об'єднання мисливських угідь у межах муніципалітету, щоб члени асоціації могли полювати на всій загальній території, утвореній таким чином. За певних умов власники земельних ділянок, які досягали в межах однієї території визначеної мінімальної площі землі, могли заперечувати проти включення їхньої землі до мисливських угідь АССА або вимагати її вилучення звідти (*Chassagnou and Others v. France* [GC], §§ 11–15 і 35–53; та *Chabauty v. France* [GC], §§ 18–23).

Федерація приватних лісників звернулася до Вищого адміністративного суду Французької Республіки (*Conseil d'État*) із заявою про судовий перегляд законодавчої поправки 2019 року, стверджуючи, що різниця у ставленні до асоціацій землевласників, сформованих відповідно до та після дати створення АССА, була непропорційною та суперечила статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Тоді *Conseil d'État* звернувся до ЄСПЛ з проханням надати консультативний висновок щодо такого питання:

«Які відповідні критерії для оцінки того, чи відмінність у ставленні, встановлена законом, ... переслідує з огляду на заборони, викладені у статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, мету суспільного інтересу, засновану на об'єктивних та раціональних критеріях, щодо цілей закону, який його встановлює і який у цьому випадку спрямований на запобігання безладному

полюванню та сприяння раціональному управлінню мисливською спадщиною, зокрема шляхом заохочення практики полювання на ділянках достатньо стабільної та великої території?».

Процедура

19 квітня 2021 року ЄСПЛ отримав запит про надання консультативного висновку (№ P16-2021-002), поданий *Conseil d'État* рішенням від 15 квітня 2021 року. 31 травня 2021 року колегія з п'яти суддів Великої Палати ЄСПЛ вирішила прийняти запит.

Висновок ЄСПЛ

У своєму п'ятому консультативному висновку згідно з Протоколом № 16 до Конвенції ЄСПЛ надав корисні вказівки / роз'яснення щодо аспектів практичного застосування правила недискримінації, закріпленого в статті 14 Конвенції.

1. Консультативний висновок заслуговує на увагу тим, що ЄСПЛ вперше мав можливість оцінити сумісність зі статтею 14 Конвенції положення, в якому попередня (як правило, більш вигідна та м'яка) норма продовжує застосовуватися до деяких наявних ситуацій, тоді як нове (як правило, суворіше правило) застосовується до всіх майбутніх випадків. Незважаючи на те, що ЄСПЛ поставив це попереднє питання з власної ініціативи, він не дав чіткої відповіді на питання, чи охоплює вислів «інша ознака», який міститься у статті 14 Конвенції, такі відмінності в поводженні, як розглянуті в цій справі, що ґрунтуються на часовому критерії. Він нагадав свою попередню прецедентну практику, згідно з якою словосполучення «інша ознака» може охоплювати критерії, відмінні від «особистих характеристик» у вузькому сенсі, вроджених або притаманних особі (*Molla Sali v. Greece* [GC], § 134), і заявив, що різниця в поводженні на основі дати створення юридичної особи, як у цій справі, не може бути апіорі виключена зі сфери застосування статті 14 Конвенції.

Проте часовий критерій також опосередковано стосувався розміру землі і таким чином «власності», на підставі чого дискримінація прямо заборонена статтею 14 Конвенції (*Chassagnou and Others v. France* [GC], §§ 95–98; *Chabauty v. France* [GC], § 27).

2. ЄСПЛ також дав кілька цінних вказівок щодо поняття «аналогічні або відносно подібні ситуації» та застосовного тягаря доведення для цілей статті 14 Конвенції. Він постановив, що національний суд може вимагати, щоб особа, яка стверджує, що є жертвою дискримінації, довела з огляду на особливий характер своєї скарги, що вона перебувала в аналогічній або подібній ситуації з іншими особами, які отримали більш сприятливе ставлення. Відповідними елементами, які необхідно взяти до уваги із цією метою, є сфера, в якій мала місце стверджувана

дискримінація, ціль оскаржуваного положення та контекст, у якому відбувалася стверджувана дискримінація.

Оцінка може ґрунтуватися лише на об'єктивних елементах, які можна перевірити, а порівнювані ситуації слід розглядати загалом, уникаючи ізольованих або маргінальних аспектів, які зробили б весь аналіз штучним. Оскільки наявність «аналогічної ситуації» не означає, що порівнювані категорії є ідентичними, необхідно визначити з огляду на характер скарги, чи переважають об'єктивно відповідні подібності між обома ситуаціями над відмінностями. Зрештою, ЄСПЛ зазначив, що критерій «мета, яку переслідує законодавець», незважаючи на те, що він є цілком доречним на етапі аналізу «законного та обґрунтованого» характеру різниці в поведженні, може позбавити змісту статтю 14 Конвенції, якщо її застосувати для цілей порівняння між двома ситуаціями, оскільки тоді було б достатньо, щоб законодавець ухвалив закони, що визначають два елементи для порівняння в різних ситуаціях з огляду на переслідувану мету, щоб запобігти будь-якому перегляду сумісності цих ситуацій з Конвенцією.

3. Щодо «законної мети», яку переслідує оскаржувана різниця в поведженні, ЄСПЛ навів деякі ознаки відповідної загальної ваги цінностей та інтересів, на які посилаються сторони в провадженні, пов'язаному з екологічною політикою. Він підкреслив, що право полювати на власній землі чи на землі інших не захищається як таке жодним положенням Конвенції чи протоколів до неї. З іншого боку, захист навколишнього середовища, безперечно, відповідає «загальним інтересам» для цілей Конвенції, навіть якщо жодне положення Конвенції не спрямоване на забезпечення загального захисту навколишнього середовища (серед іншого, *Yaşar v. Romania*, *O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland*, § 109; та *Kristiana Ltd. v. Lithuania*, §§ 104–105).

4. Що стосується пропорційності різниці в поведженні, то ЄСПЛ також повторив принцип, згідно з яким можливе існування альтернативних і менш суворих рішень не може бути вирішальним аргументом на користь непропорційного та необґрунтованого характеру засобів, обраних національним законодавцем для досягнення законної мети. Поки держава не перевищує межі своєї свободи розсуду й застосовані засоби відповідають законним цілям, ЄСПЛ не має визначати, було законодавство найкращим рішенням для розв'язання проблеми чи законодавче право на власний розсуд слід було використовувати в інший спосіб (див. *James and Others v. the United Kingdom*).

5. Насамкінець ЄСПЛ наголосив на необхідності включати в оцінку пропорційності згідно зі статтею 14 Конвенції загальний вплив оскаржуваного положення на відповідних осіб, а саме те, чи можуть наслідки різниці в поведженні виявитися компенсованими або принаймні пом'якшеними певними правами чи перевагами, закріпленими за потерпілою стороною (наприклад, той факт, що асоціації землевласників, сформовані після створення АССА, продовжують

отримувати вигоди від збереження свого членства в системі АССА, навіть якщо вони не користуються правом на вихід із цієї системи (див., *mutatis mutandis*, *Chabauty v. France* [GC], § 55)).

Сам висновок ЄСПЛ виклав так:

«1. Стосовно різниці в ставленні, яка впливає зі статті L. 422-18 (3) Кодексу про навколишнє середовище між асоціаціями, «які визнано діють на дату створення АССА», та асоціаціями, утвореними після цієї дати, передусім сам суд, який подав запит, має оцінити, чи може така різниця в поводженні підпадати під дію статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу і, якщо так, чи стосується вона осіб, які перебувають в аналогічній або відносно подібній ситуації, для цілей статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

2. Якщо відповідь на кожне із цих запитань ствердна, суд, який подав запит, повинен визначити, чи є спірна різниця в поводженні «законною та розумною» і, відповідно, сумісною зі статтею 14 Конвенції, взятою в поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, щоб забезпечити: по-перше, гарантію, що, розрізняючи категорії власників землі чи права на полювання на основі дати, коли їхнє об'єднання було створено, законодавець переслідував одну чи кілька «законних цілей»; по-друге, що закон відповідає вимозі законності, закріпленій у статті 1 Першого протоколу до Конвенції; по-третє, що є «розумне співвідношення пропорційності» між застосованими засобами та законною ціллю (цілями), яку прагнуть досягти.

У цьому контексті його оцінка має здійснюватися у світлі критерію «явно без обґрунтованих підстав» щодо контролю за використанням власності в значенні другого абзацу статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Оцінюючи пропорційність заходу, що встановлює оскаржувану різницю в поводженні, суд, який подав запит, повинен брати до уваги, серед іншого, характер критерію диференціації, запровадженого законом, і його вплив на поле розсуду національних органів влади; вибір засобів для досягнення поставленої цілі (цілей); відповідність використаних засобів цілі (цілям), яку потрібно досягти; вплив використаних засобів».

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (червень – липень 2022 року). Рішення за період із 01.06.2022 по 31.07.2022 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2022. – 73 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>;

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua